

КНИГАРЬ

ЛІТОПИС УКРАЇНСЬКОГО
ПИСЬМЕНСТВА

ТОВАРИСТВО „ЧАС” У КИЇВІ

1919.

Ч. ВІСНАДЦАТЕ.

Ц. 3 КАРБ.

ЛЮТНІЙ

„ЗАКОН І ПРАВО“

український двотижневий часопис громадсько-правного життя

Часопис містить відділи:

- а. Статті, досліді, розвідки по всіх галузях права суспільного й приватного;
- б. закони, накази й розпорядження уряду Української республіки народної;
- в. судова та судово-адміністративна практика Генерального Суду;
- г. видатні судові справи;
- ґ. хроніка—з діяльності Директорії, ради міністрів, міністерств, судових установ; академічне життя; з життя адвокатури, магістратури, нотаріату;
- д. огляд закордонного законодавства;
- е. бібліографія;
- ж. відділ справочний;
- з. відповіді редакції.

Умови передплати на рік 1919: на три місяці (січень — квітень) без приставки 33 гривні, з пересилкою 40 гривень. Окреме число на роздріб півшоста гривень (2 карб. 75 коп.).

Передплата приймається: в головній конторі товариства „Час“ (відділ „Закон і Право“ у Києві, Володимирська 42; в книгарнях т-ва „Час“ у Києві—1) Фундуклівська 24. 2) Володимирська 53, 3) в Кам'янці Подільському, Центральний майдан.

Редакція — Київ, Володимирська 42, т-во „Час“, відчинена щодня від 12-ої до 2-ї год.

Видавець—товариство „Час“.

Редактор—Ів. Оппоков.

Літературно-Науковий Вістник

український місяшник літератури, науки й громадського життя.

Редакція і контора: Київ, В.-Підвальна № 36, пом. 8. Телефон 60—27.

Умови передплати на 1919 рік: поки що треба надсилати 30 карб.

Ред. О. Олесь.

„ШЛЯХ“

орган незалежної думки

місяшник літератури, мистецтва і громадського життя.

Редакція і контора: Київ, Маріно-Благовіщенська 123, п. 20. Вартість без пересилки 30 карб., на рік (1919); з пересилкою на 25% дорожче.

Редактор-видавець Хведір Коломійченко.

НОВА РАДА

газета політична, економічна і літературна. виходить щодня, окрім понеділків і днів після великих свят.

Передплата на 1 міс.—14 руб.

Редакція і контора: Київ, Інститутська, 22, телефон 64—80.

Редактор А. Ніковський.

Робітничча Газета

Центральний орган Укр. Соц. Дем. Робітн. Партії

Умови передплати: на 1 міс. — 10 карб.

Редакція і контора: Київ, Михайловський проул. 35, госп. I. Тел. 65—10.

Редагує Комітет

Зміст 18 ч. „Книгаря“. К. Широцький.—Продаж книжок у давньому Києві. Мик. Зеров.—Гр. Чупринка (з приводу нового видання творів). Дм. Февуцький.—Читанки для школи. Критика і бібліографія. Одділи: I. Історія письменства.—II. Історія.—III. Економіка.—IV. Красне письменство.—V. Педагогіка і школа.—VI. Видання для дітей. VII.—Біографії. VIII.—Поезії. IX.—Театр.—М. Мукалов. Шкільні підручники. Видавнича хроніка. Літературне життя (звістки та чутки). Зміст журналів. Нові книжки (1098—1139). Оповідки.

Книгарь

ЛІТОПИС УКРАЇНСЬКОГО ПИСЬМЕНСТВА.

Київ.

Рік видання третій.

Лютий, 1919 р.

Число 18.

Виходить що-місяця.

Продаж книжок у давньому Києві.

Стаття проф. К. Широцького

Колись, як і тепер, не досить було видрукувати книжку; треба було вміти ще пустити її в люде, знайти для неї читача, потрапити під слухну годину „на доброго комісiонера“ покупця. Таким чином, книгарі, добуваючи собі шматок хліба, проби-вали разом з тим і шлях друкованому сло-ву, спроваджуючи його часами у дуже да-лекі краї.

Нема що казати, що осередками книж-ної торгівлі на Україні мали бути ті міста, де цвіла видавнича робота—в першу чергу Львів та Київ. Львів мав тут перевагу до полов. XVII в. ¹⁾, а потім українським книж-ковим ринком заправляв Київ з Печер-ської Лаври, яка посилає цілі транспорти книжок у Львів, в Сучаву, Вільну, в Москву та в українські монастирі. І всюди ті книги приймалися залюбки, лиш на Москві до них завше чеплялися урядовці й духо-венство, знаходячи там еретицькі думки.

Проте в Московщині з якогось часу Київські друки (видані за благословенством патріярха) мали дуже великий попит, тому в Москві Лавра за Київським зразком за-провадила навіть книжну комору й крамни-цю і то була в тому краї перша книгарня ²⁾. Пізніше таку книгарню заложила Лавра і в Петербурзі, провадячи туди книги бочками ³⁾

з числа тих, що друкувалися по Москов-ських зводах ⁴⁾. З Лаврою конкурували ки-ївські воїводи (москвини), що так само скуповували тут у Києві й спроваджували на Московщину цілі вози книг в царську казну ⁵⁾.

Як саме організовано було продаж кни-жок при самій Лаврі у Києві, не знати; видно лише, що тої одної комори й кни-гарні для Києва було не досить, і з Лаврою конкурувала з XVIII в. ще й книгарня при митрополії, від якої Лавра була сепарована своєю ставропігією. Ця конкуренція дово-дила навіть до різких сутичок з Лаврою: так було, напр., за митрополита Тимотея Щербаського в р. 1753—1754. ⁶⁾

Крім того, торгували книжками з (XVII в.) в Брацтві, де була Академія. Тут три-малися на складі твори тодішніх наших вчених, ⁷⁾ а також набувалися закордонні видання в чужоземних мовах. Закордонну торгівлю Київ провадив тут з Польщою, Чехами, Прусами, Австрією, Волощиною, Голандією та инш. краями через Бреслав-ських та Липських купців, що були одночас-но й Академічними агентами по друкуван-ню за кордоном творів українських вчених,

¹⁾ Архивъ Ю. Зап. Р. I ч. т. V, CXVII.

²⁾ Опис. док. и бум. арх. Мин. Юстиц. XVI, 1223.—Павло Алепський (Путешеств. Лит. патр. Макар. II, 136).

³⁾ Труды Киевск. Дух. Академіи т. XII, 640.

⁴⁾ Харламповичъ Малорос. вл. на церк. ж. Великор. I, 374.

¹⁾ Див. у „Книгарі“ за 1918 р. ч. XIV, ст. „Церковні стародруки“.

²⁾ Эйнгорнъ. Сношенія Укр. съ Моск. госуд. 866.

³⁾ Киевск. Ст. т. XLII ст. 439.

писаних по чуженецькому⁸⁾. Академія, як то відомо, задовольняла розумові інтереси ширшого громадянства і мала величезну бібліотеку, яка згоріла в 1780 р. Один час Академія клопоталася про запровадження власної друкарні⁹⁾ і постійно, особливо після згаданої пожежі, дбала про вимін та придбання книжок не лише для себе, а й для кожного, хто бажав її в тім інтересі використувати. Тим шляхом до рук Київських читачів діставалися різні закордонні новини¹⁰⁾.

Маємо відомості також про те, що торгували книжками і при Київському Магістраті. Особливо це практикувалося в останню добу його існування.¹¹⁾

Нарешті, згадати треба і про приватних Київських книгарів, про яких скупі звістки подають часами приписи на старих друках; наприклад, в одній Євангелії (1717 р., Москва) Каменецького церк.-археологічного т-ва приписано: „Василь Швець житель Немировський купил у пана Лепяти — крамара и жителя Киевского“.¹²⁾ Приписка в другій книзі з тої ж збірки, але ранішої пори, згадує купців Вербченків.¹³⁾ Ці випадкові звістки про місцевих книгарів у Києві сповнюють ще одною про антикварну торгівлю на Подолі, де звістно, що скуповувалися й продавалися старі і рідкі книги. Звістку цю подає відомий Ілля Тимковський, що пробував у Києві під час своєї академічної науки в р. 1784—1789.¹⁴⁾

Чи був одначе той антиквар книжником, того згадана звістка не роз'яснює; але Тимковський додає при тім, що була ще „в городі“ крамниця з книгами якогось Гарбура, через котру провадилася й комісова передплата на чужомовні книжки та ще знаємо з того самого джерела про періодичні наїзди до Києва (щороку) італійців з Ломбардії „з крамницею латинських та французьких книжок, естампів і шкільних підручників малярських, кунштів і матеріалів“, а при академії Тимковський знає ще свого комісіонера, що постачав

книги для професорів і студентів.¹⁵⁾ Згадки про книжну продаж у Києві дає також і Маркович;¹⁶⁾ тим то й подорожники по Україні XVIII в. свої потреби в книжці задовольняли у Києві.¹⁷⁾ Серед кількох книгарень, що були тоді у Києві, одна мала навіть многообіщючий напис „Cabinet de lecture“¹⁸⁾.

Так було в XVIII в. Одначе XIX в. приніс тут деякі зміни, до яких найбільше спричинився занепад Лаврської друкарні, що наступив під впливом репресій й вимушеного збочення її до специфічно-церковного напрямку, вкорочення прав Київського міщанства та, нарешті, пожежа 1811 р., що винищила зовсім тодішній торговельний осередок Подолу. По пожежі справа стала так, що торговельні діла зосередитися мусіли на „Печерському“, а потім на „новому місті“, через те в ті місця мали перенестися й книгарі. На „Печерському“ згадує книгарню Долгоруков в 1817 р.¹⁹⁾

Але то вже були не чужоземці не купці з Київських давніх фамілій, а Московські зайди, що заселявали цілу Московську Слободу на Печерському. Коло самої дзвіниці Миколаївського собору стала тоді книжна комора бр. Літових, яка забрала до своїх рук весь місцевий книжний ринок; там же була ще книгарня Щепанського — видно з місцевих недобитків, до котрих треба зачислити й того Ланицького, що його заклад перекупили собі бр. Літови²⁰⁾.

Торговельний знак Літових на одній з книжок Київського музею має напис: „Торговля Литова рядомъ съ Магистратомъ и около Никольскаго собора“, — свідчать, що на відбудовуваному Подолі теж з'явилася крамниця Літова, а окрім того ще одна книгарня тієї-ж фірми містилась на Хрещатку біля нинішньої вул. Трьох Святих в будинку, де нині Європейська гостиниця²¹⁾.

Заклад Літових був покладений на широкий кошик; він конкурував з Петербурзькими, Московськими й Варшавськими фірмами, дякуючи своїм тісним стосункам з

⁸⁾ Акты относящ. къ истор. Киевск. Акад. т. III. отд. II XII, 67, 103.

⁹⁾ Справа ця, почавши з 1694 р., тягнулася мало не через весь XVIII в.

¹⁰⁾ Києво-Софійській протоіер. Іванъ Леванда. Его біографія и неизданныя письма. Київ, 1879, 25.

¹¹⁾ Иконниковъ. Киевъ. 1654 и 1854, 134—135.

¹²⁾ Сѣцинскій. Опись старопеч. кн. въ муз. Кам. Под. Ист. арх. О. № 57 (дод.)

¹³⁾ Там же, № 10.

¹⁴⁾ Воспоминанія И. О. Тимковскаго, Москвитининъ, 1843. VIII, 257; теж въ Акт. отн. къ Ист. К. Акад. отд. II, т. V, 98.

¹⁵⁾ Там же, (Акти...) ст. 95.

¹⁶⁾ Щоденник Марковича т. II, 92, 269. Пор. в Киев. Ст. 1894. IX. К. Ст. 1904. X, 14. Иконников (Киевъ. 1654—1854, ст. 349) додає ще відомості про продаж книжок і всяких друків у Києві на контрактах.

¹⁷⁾ Михайловський в „Др. и Нов. Россія“ 1880. I, 562. Гуніъ в Дневнику, ст. 431, 438, 465.

¹⁸⁾ Долгоруковъ. Путешествіе въ 1817 г., 112..., 117...

¹⁹⁾ Там же, ст. 117.

²⁰⁾ Киевск. Стар. 1892, IV, 76.

²¹⁾ Иконниковъ. Киевъ 1654—1854.

осередками книжного діла й найздом до столиць, до Галичини й різних міст та містечок по Україні, де були польські і російські друкарні (Житомир, Кремінець, Могилів Под., Бердичів, Махнівка...), й де Літови збували свій крам і добували собі різні новини.

В половині ХІХ в. фірму Літових було одначе зліквідовано; вона перейшла до бр. Оглобліних²²⁾, дуже поважний колись-то заклад яких довгий час успішно змагався

²²⁾ Київлянинъ 1904. № 325.

з польським видавцем І. Завадським, що р. 1841 відчинив у Києві книгарню чужомовних книг, і з книгарнею Глюксберґа та купця Федорова (на Подолі)²³⁾. Року 1859 з'явилася ще нова фірма Ідзиковського, що поприч комори Оглобліна існує до-нині. Оглоблін а рівно-ж Глюксберґ та Ідзиковський продавали також і українські книжки (друковані в Київській університетській друкарні, Давиденком й инш.), але власне українська книго-торгівля зачинає свою історію пізніше.

²³⁾ Иконниковъ. Київъ.

Гр. Чупринка.

(З приводу нового видання творів).¹⁾

Стаття Мик. Зерова.

Перші спроби Чупринки в області української поезії зустрінуті було у нас щирим признанням, — але треба бути справедливим: спричинився до того не стільки хист автора, скільки відсталість української поетичної творчості і примітивність літературного смаку вашої широкої публіки... В 1900—1910 рр. в нашій поезії ще неподільно панували патріотичні настрої і трафарети Старицького, Грабовського та Грінченка. Впливу їх підпадали і прирождені, так мовити б, майстри чистої лірики, як Кримський (цівл: „Сам своє щастя розбив“), і признані протестанти, що прагнули свіжішого повітря, нових тем і форм, — наприкл. М. Воровий, що не одну нагірку дістав за своє шукання ніби-то „нової краси“ і котрий проте раз-у-раз збивається на патріотичну ноту: „Мій друже, я Красу люблю, як рідну Україну“. Навіть молодше покоління, що виступило в літературі уже в дев'ятисотих роках, і те, в особі Олеся, складало рядки, де поет заявляв:

Покину співи про красу,
Забуду власні жалі,
І з гір високих понесу
Народові скрижалі.

Так говорили поети, те саме повторювали читачі і критика. Франко визнавався, головним чином, як автор „Панських жартів“, Леся Українка, як авторка „Роберта Брюса, короля Шотландського“, і поруч з тим в „Касандрі“ — добачувано тільки хиמרну гонитву за ефектовним сюжетом, а в „Зів'ялому листі“ — ознаки декаденства.

¹⁾ №№ зреценз. книжок 758, 759, 760.

І тільки коло 1910 р. зайшли деякі зміни в настроях: став народжуватись новий читач і новий критик, організувався протест проти понередніх літературних традицій, і вислов цього протесту приняла на себе запальна, хоч не завше влучна „Українська Хата“. В гуртку „Української Хати“ з'явився і Чупринка. В звязку з настроями „хатян“ стоять і його гострі motto, звернені проти літературних противників: „З громадського багна багно літературне зробили ви“, і завзяті тіради „я не співець свого народу, — він сам співець своїх страждань“, і культ краси, і шукання словесних ефектів, в яких добачувано оту жадану красу слова, і навіть яскраві назви книжок, що одна по одній летіли в публіку: „Огнецвіті“ і „Метеори“, „Контрасти“ і „Урагани“...

Репутація Чупринки установилася спочатку — як віртуоза форми. Його тріскучі ритми, рвачкий і бистрый ритм проложили йому стежку і на сторінки поважнішого „Літературно-Наукового Вістника“, і тут не одна тільки молодь, а й старший читач, зачарований з непривички його веселим ритмом, прийшов помалу до висновку, що має перед собою не кого иншого, як „українського Бальмонта“.

Розуміється, Чупринка не був Бальмонтом — „изысканностью... медлительной рѣчи“, піонером нових течій в українській поезії, — таким він міг тільки здаватися українському читачеві, для якого архитворами поезії були досі „Поклик до братів-славян“ Старицького, або вірші П. Я., пере-

співані Грабовським. Але тут знову треба бути справедливим. Хоч і не бог-зна-які нові були улюблені образи поетові, хоч і не завше вдатно було їх висловлено, проте в українській поезії деякі ідеї і мотиви вперше прозвучали в такій популярній, такій загально-доступній формі.

Перша з цих ідей — піднесення ролі поета. Чупринка майже нігде не говорить про поета, як про слугу народові. Співець „Давньої Казки“ Л. Українки, що розважає горе народне, будає в серцях одвагу перед битвою, стає опорою масам в часі повстання, або другий співець, чия пісня під час облоги чарує ворогів „і будає на мурах обачну сторожу, заснуть не дає до зорі“ — обидва далекі од уяви Чупринки. Його поет—владарь, „пророк і новатор“, „світлий геній“, „блискучий метеор“, „дивний чаруючий маг“, „могутній король“, перед яким ниць лягає „сліпцями витворена влада“. „Втішний сам собою“, носячи в собі „мир майбутній і колишній“, він прокладає сліди „в царство казки, в царство вроди“. Пал його „всевладного хотіння“ витворює нове життя. Його праці „не затримають ні гори, ні терни, ні бур'яни“, а його пісні немає вичу, „як буйному вітру, як льоту орла“. „Щирий син природи“, „свавільний“, „нестримний“, він „подає гімни“ просто „до блакитного простору“. Знає стежки в „зоряну далечинь“, переходить „Рубіони“, не творить кумирів, „в бурі має матір“, батька в квітчастому степу, і, син простору та бурі, „огнем неспокойним уяву драгує, як вихор шалений над морем летить“. Він—„підручник (?) бурі, глашатай тривоги“; вірець для нього пророк Самуїл, якого тіни навіть „боювся гордий царь Саул“, його символ — смереки, що стоять „край поснутого саду“ і мріють „в боротьбі з непрозорою ніччю дотягтися до сяєва зір“.

І бузок, і пахущі троянди
Похилили верхів'я на діл,—
Але горді смереки-гіганти
Простяглися гіллям в небосхил.

Поруч з культом творця—поета, артиста — зустрічаємо у Чупринки страшенне призи́рство до „юрби“. Творчі одиниці зусюди оточені темною масою, тупою, глухою, в якій жадного відгомону не пробуджують а ні поетів „жаль глибокий“, а ні його „високий ідеал“.

На пекучім тротуарі,
В нерозлучній вічній парі,
Похилилось,
Зажурилось

двоє співців з старчачими лірами в руках. От правдивий образ поета в юрбі—занедбані людьми лірники, що вже не хочуть звертатись до камінної байдужості людей, бо ясно відчули,

Що не має натовп тями
До натхненних лір співучих,
До нудьги сердець горючих...

Та ж сама ідея захована в поезії „Артист“. Артист на естраді натхненням захоплює „постаті мляві“, хвилює серця, щоби потім, в „хвилину остуди“, коли „позгасають огні“ і „натовп посуне в нудну темноту“, лишитися самотним, з нерозв'язаним питанням в душі:

Нащо вимагати огню від юрби?
Бути самотнім в натовпі неминуча доля
поета. Його аудиторія—темна юрба,
Цей байдужий натовп туш,
Натовп постатів без душ.

Культ особи і призи́рство до юрби—тема не нова навіть в українській літературі, як не бідна вона на індивідуалістичні настрої. Досить виразно звучить вона у Куліша, а у Лесі Українки маємо навіть прегарну драматичну поему „У пуші“, де ту саму ідею втілено в образи упертої боротьби межі скульптором Річардом Айроном і пуританською громадою, що переселилась в праліси Америки. Навіть Богд. Лепкий, поет „гораздо тихий“, співець синіх очей, що блукають, як те „сонце по долині“, не раз ставав у войовничу позу і з „усього серця погорджував суспільністю“.

Нехай і так! Се ваша річ, країне,
А моя річ невпинно далі йти.

Розуміється, індивідуалізм Куліша, що мав глибоку психологічну основу в його надзвичайному самолюбстві і зріє на ґрунті його трудного становища серед українського громадянства, індивідуалізм Л. Українки, в якому теж можна віднайти сліди глибоких роздумувань над своєю творчістю, що ніколи не була популярною, навіть призи́рство і зневажливі слова Лепкого — це все таки досить тонкий продукт. Настрої і ідеї Чупринки далеко простіші, примітивніші, це щось пристосоване для розуміння слухачів підготовчых курсів і передплатників блаженної пам'яті „Вістника Знанія“. Та і взагалі на що, мовляв, притягати англійських пуритан та праліси Америки, коли подібний настрій можна висказати від першої особи і при тім в такій ефектній і приступній формі:

В темну далеч міжпланетну
Я, мов демон, полечу

І відтіль юрбу бешкетну
Блиском ночі освічу.

З почуття глибокого антагонізму межи творцем і масою у Чупринки розвиваються дві низки настроїв: перша з них—настрої протесту і визову. Раніше поет тільки одмежовувався од „бешкетного“ наговну:

Я до мрійної святині
Ні в юрбі, ні в самотині
В час екстази не схилюсь:
В мене є святині власні,
Незрадливі, довгочасні,—
Ім самотно я молюсь,—

але тепер він уже не хоче „безкарно“ дарувати юрбі своїх страждань. Поет лаштується до походу. Не знаходячи ніде ні нового ґрунту, що прийняв би його ідеї, ні „животворної роси“, що допомогла б їх зростити, він запалюється гнівом проти людей:

Я кину їм отруйні зерна,
Я всім оддячу злом за зло,
Щоб їх самих життя мізерне
Довічне полум'я пекло.

Поет стає бунтівником, прославляє урагани, буровії, буроломи, обіцяє з громом пронестися над сонним краєм, „завихрувати“, „над миром диким виром прошуміти“, зворухнути „всі устаї, всі підпори“.

Бризки золота роскину
З гнівом кров'ю і плачем,
Бахну, трахну й сам загину,
Мов під молотом-мечем (?).

Кидаючи людям в душу „отруйні зерна“, починає поет прославляти смерть, „самозгубу“, всяке бунтарство з „найвищим його лозунгом“: „бунт для бунту“, і гріх. В одній поезії він заявляє: „гріх землі моя стіхія“, в другій — „я натхненно возвеличу тую душу чоловічу, що прилюдно впала в гріх“; в третій дає цілу низку „отруйних“ образів:

Хвилі струнної музики.
П'яний чад. Пахучий дим.
Хтось незнаний, хтось великий
Б'є по струнам золотим...
Регіт смерти. Білі зуби.
Лине в душу синій дим.
Чорний вихор самозгуби
Віє шалом степовим.
З болем, з кров'ю рвуться крики!
Взяв смертельну ноту сміх.
Хтось незнаний, хтось великий
Проявив могутній гріх.

Захоплений новими настроями, поет не пізнає своєї Музи. Богиня радісних пісень,

якої образ він ловив спершу „в вечірніх зірницях“ і „краплях чистої роси“, об'являється йому тепер сумною постаттю „худою, блідою, простоволосою, як та примара безголосою“. „Найсвятішу утіху“, поет водить її тепер по „гріховних вертепах“ та по „диких оргіях“, садовить її попліч себе „для глуму й ганебного сміху“ і слухає, як його Муза „тяжко ридає“ і „страшно нервово сміється“.

Не можна сказати, щоб поетична вартість всіх цих образів завше була високою: переважає реторика, мелодраматичні ефекти, істеричні вигуки. Далеко цінніша друга низка настроїв, цілком протилежна першій—настрої вічної любові, всепрощення і жертви. Одрікаючись од „аравійського урагану“ і „смертного подиху чуми“, поет складає хвалу всім силам будівничим,

що нам життя і міць дають,

любить свої страждання і „страждання тих люд'я, що тримають до сконання прапор страдницьких ідей“. Його власне горіння, „пожежа“, в якій „понелищем“ стає душа поетова, страждання і смерть увижаються йому законом життя. „Геній могутній“ завше повинен стати „жертвою людей“, бо тільки

З силою віри,
З кров'ю офіри
Сяє полум'я ідей.

Доля Христа таким чином є долею кожного обранця. А творчість поета—вінком, сплетеним з квіток, яких первоцвіт зацвів в Гефсиманському саду. В „життя божественній поемі“ поет є страдник, що кров'ю своєю повинен завінчати свій життєвий подвиг, його путь од Кани до Голгофи, його життя—облога, біда, „нерівний жорстокий бій безподібний“, а найбільша його чеснота—всепрощення:

Що робити? світ жорстокий,
Тільки все йому пробач.

Паслідуй природі, де після бурі і зливи усміхається сонце і „сине золото на низ“. Таким оптимістичним настроєм перейнята Чупринчина Епітафія (II, 55) і „Останній звук ліри“, взагалі одна з кращих його поезій.

Останній звук моєї ліри
Не буде криком безпорадним,
Не буде стогоном зневіри,
А гімном радісно-принадним
Того співця, що лине в прій
Перед морозом повновладним.

От власне і всі мотиви, які являються найбільш характеристичними для Чупринки,

і які здобули йому славу. В свій час його демонстративне відчуження від громадських лозунгів, препишні фрази про величність поета і мізерію юрби, його „бунт для бунту“ могли здаватися де-кому сміливими, і навіть новими, але тепер, коли на наших очах „мертвопетлює“ Семенко, а Я. Савченко акліматизує гномів і иншу нечисту силу, Чупринка втратив давніший інтерес. Ми перейшли (наскільки органічно—де друге питання) на другу ступінь нашого літературного розвитку: наша поезія не тільки протестує проти традиції, але силкується засвоїти собі нові напрямки, не уникаючи навіть футуризму. Як поет, Чупринка втерляв уже свою, так мовити б, актуальність. Недурно ж так ганьбить його Семенко, а з ним і всі наші пародісти.

Розуміється, він міг би своє значіння до певної міри зберегти, коли б уважніше ставився до тої форми, в яку виліває свої настрої, коли б дав зразки хорошої поетичної мови. Але як раз цього у Чупринки і нема. Як не погано орудують мовою новітні наші поети, але ніхто з них не допускає такої сили невдатних неологізмів, прозаїчних виразів і москалізмів. Ніхто не пише так, як він: *величезний* зам. величний, *надземельний* зам. надземний, *валуни* зам. хвилі, *поміха* зам. перешкода, ніхто не утворює (за винятком Семенка) такої кількості потворних слів на зразок смертоборчий, тонкоспівний, підручник (в значінню помішник), ніхто не споружає таких прозаїзмів: *плаче мати, висловляючи* одчай, ти умри, співець, *фізично*, або: *будем вживати ми засоби* чисті, щоб поважали нас люде *побочні*.

Всі ці недоладні слава і незугарні вислови (про зиушення над граматичним складом української мови я не здіймаю й питання) є тільки один з проявів назвичайної нечутливості Чупринки до стилю взагалі. В нього нема почуття міри. Бажаючи говорити красиво, він раз-у-раз впадає в несмачну манірність. За для ефекту він називає сльозу *квінтесенцією страждання*, росляни — то творами *натхненної флори*, то дітьми *нижньої фауни*, свою кохану — *об'єктом для споглядання*; не маючи дару стислого виразу, він пускає сентенції і афорізми, на зразок: „Мое кохання не залежить од форм твоєї краси“, або „в-осени чи на весні дві істоти не самотні“, або: „ми з життям не маєм зв'язку як перейдем Рубікон“. А поруч з усіма тими Рубіконами і Летами, *квінтесенціями* і атомами, процесами і иншими козирами—страшенна нечутливість до

чужої думки, коли вона хоч трохи тонча за власні примітиви. В одному місці (II, 73) зустрічаємо в епіграфі цитату із Тютчева:

О, вѣщая душа моя!
О, сердце полное тревоги!
О какъ ты бѣешия на пороѣ
Какъ бы двойного бытія.

Чупринка перекладає: „О, як ти б'єшся край порогу, *край переходу в небуття*“, і глибоку Тютчевську думку про полвійне буття робить плоскою і нерозумною. Правдивий варвар, він може передати вражіння ранішнього пробудження природи в таких словах:

Птаство, прокинувшись, *дзенькнуло, ахнуло...*
Сонце пожежою жарко спалахнуло...

і після цього заявити претензію на титул „естета“ (III, стор. 16).

Та ж сама нечутливість вражає нас і в області метра та ритма. На перший погляд, вірш Чупринки справляє вражіння. Бадьорій, веселий, окралений внутрішньою римою—

Гей на *весла*, щоб *понесла*
Буря човен на простір,
Де *свавільний* вітер *вільний*
Гонить хвилі вздовж і вишир—

він прегарно підходить до деяких настроїв його поезій. Звертають на себе увагу сполучення рядків, писаних різними розмірами (дактілем і хорем I, 109, I, 154, амфібрахієм, анапестом і пеоном—„Мої квіти“ I, 116), трапляються подекуди інтересні спроби чистих пеонів („Переходи“ III, 33, „З глибини“ III, 54, „Співи ночі“, III, 107—108), нові і влучні рими (натомість—нерухомість, теплими—стеблама), деякі цікаві *licentiae poeticae* (римувания: *золотий—висоти, кори—старий, голови—вартовий, скалки—палкий*). Але згодом в око впадає цілий ряд дефектів. По перше оказується, що Чупринка зовсім не так уже багатий на розміри. Неменш 9/10 всіх його поезій написано хорем, рядки або чотирьохстопові, або комбінації одної, двох, трьох, і чотирьох стоп; инші розміри так само ніколи більше чотирьох стоп не нараховують. Рими дуже часто штучні, притягнуті за волосся, і справляють гумористичне вражіння:

Стій! ні звука. Сльози *випри!*
Мить яка величяная!
Гордо носитья в *новітрі*
Пам'ять вічяная. (II, 89)

Збіг звуків часами дуже нетармонійний:

Все навколо захолло,
Все заснуло,
Гостро в серці закололо
Дух запнуло.

Але, що найгірше — це невміння володіти ритмом. Ритм у Чупринки має свою течію і своє життя і ніяк не хоче рахуватися з настроям віршу. І що б не писав поет, яку б не складав він елегію „на тон сумовитий“, його непокійний ритм так само тріумфує і скаче, оббиваючи найвеселіший хореїчний такт. Зразком такого непорозуміння може бути поезія „Шлях квітчастий“.

Ніжне світло на дороги
Кинув серп золоторогий,
Освітив мої путі.
Я по їх хожу кружляю,
І нудьгую, і гуляю
В безутішній самоті. (II, 60—61).

Трудно вірити в безутішну самоту „без віри і без Бога“, коли так бадьоро і весело льється вірш.

Сказаного, здається, досить, щоби побачити, як мало має права Чупринка на титул українського Бальмонта. Теми його далеко не нові навіть в українській поезії, оброблення їх доволі примітивне і поверхове, правдиве поетичне захоплення заступається здебільшого риторикою. Бадьорий настрої його поезій—в супереч невпинному квилінню українських версифікаторів, відчуження від патріотичних трафаретів в свій час мали значіння, як протест проти літературної традиції, але це значіння було явищем часовим. Для української ж поетичної мови Чупринка наробив великого лиха, засмітивши її варваризмами і прозовими виразами, од яких обгонить газетним жаргоном. Що ж до його віршу, то заснований на зовнішніх ефектах, головним чином на римах посередині рядка, часто штучних і силуваних, часто невідповідний до змісту поезії, він можливо „і хитрий, і мудрий“, але кінець кінцем, не дуже „дорогого кошту“.

Читанки для школи.

(Огляд Д. Ревуцького).

761—764 Михайло Рудинський. „Ясні Зорі“. Читанка для другого і третього років шкіл початкових. Ч. I—Осінь (ст. 68), ч. II—Зіма (ст. 64), ч. III—Весна (ст. 55), ч. IV—Літо (ст. 71). З ілюстраціями. Видання Педагогічного Бюро Полтавської Губерніяльної Народньої Управи. Полтава, 1918. Ціни не визначено.

765 О. Стещенко. „Рідні колоски“. Читанка для молодших класів гімназії. Частина I. З рисунками та малюнками художників: М. Бурячка, М. Жука, Ф. Красицького, В. Старицької, П. Холодного та Т. Шевченка. Видання „Т-ва Шкільної Освіти“. Київ, 1917. Ст. 158. Ц. 2 карб. 50 коп.

766 О. Білоусенко. „Вінок“ читанка третього. Видання товариства „Криниця“. Ст. 288. Київ, 1918. Ц. 15 гр. 50 шаг. Фінансовано Міністерством Народньої Освіти.

767 „Читанка для вищих початкових та середніх шкіл“. Частина II (план і матеріал більшістю взято з книжки А. Крушельницького: „Руска читанка для другої класи“, Львів, 1912). Видання Подільської Губерніяльної Народньої Управи. Кам'янець на Поділлі, 1918. Ст. 214. Ц. 4 карб. 80 коп.

768 О. Стещенко. „Рідні колоски“. Читанка для молодших класів гімназії. Частина II. З рисунками та малюнками художників: М. Бурячка, М. Жука, В. Старицької, П. Холодного та Т. Шевченка. Видання „Т-ва Шкільної Освіти“. Київ, 1918. Ст. 286. Ц. 8 карб. 75 коп.

769 В. Дога. „Наше слово“—українська читанка для третього і четвертого класів середньої та вищої початкової школи. Видання товариства „Час“ у Києві. Київ, 1918. Ст. 408. Ц. 10 карб.

770 Ол. Дорошкевич і Л. Білецький. „Хрестоматія по історії української літератури“. Для старших класів гімназій, учительських семінарій, учительських інститутів са самоосвіти. Стародавній період (XI—XII століття) т. 1, кн. 1. В-че т-во „Криниця“. Київ, 1918. Ст. 178. Ц. 6 карб.

Одно з найболючіших питань початкової школи — як дати до рук учневі відповідний матеріал — з різних причин завжди приводило її до підручника типу хрестоматії — читанки. Друге питання — з яких елементів повинен складатися матеріал — те ж вирішувалося у всіх майже однаково. Вважали, що вчитель мови повинен навчити учня володіти мовою теоретично й практично, що він повинен дати розумові учня загальний розвиток, його почуттю — естетичне виховання. Ще ж до того мусів цей бідоланий енциклопедист також навчити голову учневі відомостями з різних галузів знання, а саме з історії, географії, природознавства та виш. Тому до змісту читанок заносилися й коротенькі ліричні вірші, й моралізуючі бай-

ки, й так звані „ділові“ статті (для навчання якогось наукового матеріалу або для граматичного розбору), й невеличкі фрагменти великих художніх творів та багато де-чого іншого. По такому принципі енциклопедичності склалися наші читанки Білоусенка („Вінок“), Хуторного („Читанка“), Черкасенка („Рідна школа“) та Грінченка („Рідне слово“).

Всякому цілком зрозуміло, з яких то причин повзнен бути енциклопедистом початковий вчитель, отжеж нігде все-таки діти правди, що в цих читанках десь дуже на задньому плані ставилося поглиблення переживань учня, його естетичне виховання. Цілком правдиво каже М. Рудинський про художній матеріал цих читанок: „це уривочки, вихвачені з прекрасних творів, незграбні уламки прекрасного цілого, часто без начала і кінця... Вони не кращі за безбарвну прозу інших“...¹⁾

В останні роки відомий педагог Ц. Балталон в своїх численних працях¹⁾ підніс питання про необхідність для учнів „виховуючого“ читання. Доводючи, що діти більш за все цікавляться довгими закінченими оповіданнями, де мова йде про людей, пропонував Ц. Балталон звернути головну увагу на виховання естетичних та моральних переживань учнів, і тому радив читати з ними тільки довгі художні оповідання, не давати їх єдиною книжкою до рук учням, а в окремих зшитках, що видаються до кожного читання лиш перед самим моментом читання.

Керуючися зазначеним вище принципом Ц. Балталона, в різні часи випускали свої видання — читанки російські педагоги О. Заціняєв, П. Сакулін, Тулунов і Шестаков, а тепер ось перед нами лежить читанка „Ясні зорі“ М. Рудинського, що принципами свого складання майже цілком приведується до поглядів Ц. Балталона. В році 1917 тим же автором вядано було на підставі тогож принципу читанку „Віночок“ (низки I та II), а в передмові до „Ясних зорь“ висловлює він свій методичний досвід і дає дуже цікаві вказівки до користування обома читанками.

Хрестоматію „Ясні зорі“ вядано чотирма книжечками, але в силу лиш сучасного стану друкарської справи, мала ж вона, по словах автора, складатися з окре-

мих 22—25 книжечок, об'єднаних в чотирі збірки, відповідно добам року.

Не можна сказати, щоб читанка подавала дуже багатий матеріал, хоч більшість оповідань підібрано дуже гарно. Згрупувавши матеріал по добах року, автор не поділяв його на особливі, що-до змісту ідей, галузі; не дуже пильнував він і про різноманітність тем його, захоплений бажанням дати яскравий художній матеріал, що глибоко зворушував би дитячу душу. На жаль, також дуже часто звертається автор до чужоземних творів, хоч і вибрав він з них кращі (Андерсен, Лагерлеф, Уайльд, Мамин-Сібір'як, Йонас Лі, Доде). Найкраща вийшла книжечка IV — „Літо“, де до тогож зовсім нема перекладної поезії. З віршової поезії подано деякі дуже гарні твори, взагалі ж підібрано її вже багато гірше, трапляються й просто недішлі речі (як, наприклад, „Осінь“ М. С — його (кн. I ст. 4), де наприкінці зовсім не додержано й віршового розміру.

До книжки дано дуже гарні обкладинки й багато чудових малюнків пером. Цікава була також думка автора — дати відповідно чотирьом добам року й портрети до кожного відділу (Котляревського до „Осени“, Гребінки — до „Зими“, Шевченка — до „Весни“, Лисенка — до „Літа“) та ще й такі портрети, щоби дитина легко могла перемальовувати їх, оджеж портрети вийшли мало вдатні. Невдатні й малюнки до „Панька“ Б. Грінченка. З великою претензією й з великим старанням ілюстровано думу „про сестру да брата“, але ілюстрація швидко робить якесь прикре, ніж приємне враження (з малюнків нічого не вийшло, текст читати тяжко). Взагалі ж можна цілком погодитися з автором на головному принципі („перше завдання“, як каже сам автор), що книжка учня, крім інтересного змісту, повинна ще бути ченурною з зовнішнього боку. Тут треба визнати, що при сучаснім стані друкарської справи автор зробив дуже багато в цім напрямку.

В своїй методичній передмові до „Ясних зорь“ автор висловлює свої педагогічні погляди. Тут читач найде для себе багато цікавого й користного матеріалу, що виявляє в М. Рудинським живого педагога з широкими поглядами, який радо йде назустріч *всяким* методам, аби тільки виявлялася в них творчість учителя. Ми охоче погоджуємося з шановним автором, що настав час від читанок старого типу перейти до типу складавої читанки, яка вмела б зачепити глибокі й ніжні струни душі дитини, оджеж хотілося б нам, щоб при цьому не забувалися де-

¹⁾ „Воспитательное чтение, какъ основа преподаванія родного языка въ семьѣ и школѣ“. М. 1901. „Воспитательное чтение“ (пособіе для учителей) М. 1908. „Хрестоматическая система и новые методы“. Свб. 1914 та ин.

які головні наші завдання педагогічні. „Виховуюче“ читання наводить учня на цікаві думки й будить його творчі сили, це так—оджеж завжди тягне воно до змісту твору, до рефлексії „з приводу“ його. Є тут небезпека, що може привчити воно його до нехтування тим, як складався твір у автора, в які художні форми вилилася його творчість. А наше головне завдання, що стоїть поруч з наміром виховати широку гуманну особистість в учневі, це—навчити його любити й розуміти красу й силу рідної мови, розвинути смак до художніх елементів словесної творчості. Тому хотілося б, щоб шановний автор яскравіше підкреслив зв'язок між стилем (в широкому розумінні слова) твору й тими захоплюючими почуттями, що будить „виховуюче“ читання.

Ще дві дрібниці. Підкреслює автор („Передмова“, ст. 5): „Читають діти по черзі, а не учитель“. Здається, ганяється тут автор за двома зайцями одразу: 1) треба навчити дітей читати, вдумуватися в те, що читаєш; 2) треба необхідно читати новий свіжий твір й обов'язково цілком, щоб захопити учня. Коли так, то краще бити зразу одного зайця: вчитель повинен сам виразно прочитати твір учням. Ми давно впевнилися в тім, що вчать виразно й розумно читати діти не тоді, як читають вони в класі з хрестоматії, а тоді, як здобувають вони собі розвиток і працюють над тим матеріалом, що найкращий для виразного читання, а саме—над байками. Байок же, до речі, боїться автор страшенно: „Байок у великому числі давати дітям не варт. При всій художності деяких байок... вони надто елементарні по мислі, не збуджують переживань і не викликають думок—в них все ясно і просто, а центром ваги їхньої є мораль“²⁾. Автор не доцінює того, які художні переживання дає класна праця над виразним читанням байки, і як тоді вдумуються діти в художній та психологічний зміст твору! Давши лише в першій книжечці кілька байок Боровиковського, Гребінки та Глібова, вибрав автор з Глібова самі невдатні для виразного читання байки.

З іншого трохи боку підходить до шкільного підручника О. Стещенко в своїй читанці „Рідні колоски“. Автор „свідомо усюває колишні шаблонні рубрики, що наче здушували весь художній матеріал в камінних формах відомої тенденційности“; він пильнує лише того, „щоб художні зразки, по-

чинаючи від самих простих, самих зрозумілих дітям, зростали по малу до зразків більш складного змісту, глибших психологічних переживань героїв і ширших питань, які порушує той або інший твір“. Взагалі читанка дає не дуже багатий та різноманітний матеріал. Більш усього знаходимо тут творів Т. Шевченка, Я. Щоголева, М. Старицького та Л. Старицької-Черняхівської. Мало також знайдемо ми в читанці цілих довгих оповідань, що їх призначав для „виховуючого“ читання попередній автор „Ясних зорь“. Але тут зате маємо ми цікаву спробу підійти до стилю, до лексичного матеріалу художніх творів. Автор після кожного твору пояснює незрозумілі, на його думку, або мало вживані слова, наводить ряд речень з поезії або життя, як приклади до цих незрозумілих слів та до синонімів, що ними пояснює він слова. Крім того, майже після всіх творів наводить він приказки народні, що так чи інакше стосуються до змісту творів. Лексичний матеріал показує велике знання мови автором та хист його до керування синонімікою. На жаль, пояснює автор тільки самі необхідні, на його думку слова, так що чимало їх так і застається незрозумілими. Ще до того можна закинути шановному авторові, що, силкуючись дати більше пояснень до незрозумілих слів та їх синонімів, наводить він часто занадто вже короткі й цілком не яскраві речення, що зоставляють зовсім бліде враження, тоді як сама мета прикладів—навіки врізати в пам'ять учня влучний та гострий вираз. Що зостанеться в пам'яті учня від прикладів: „Вишукє-травиці“ (стор. 11) або „Знебачки приїде пан“ (Ст. 16)?

Також дуже бажано було би, крім синоніміки бачити в книзі ще питання для учнів, або теми для устних чи писемних праць дома, або які інші цікаві завдання, що подібних їм маємо ми силу, наприклад, в петербурзькому виданні „Розвитіє р'вчи“ М. Лопирьової та Е. Солов'євої. На жаль, у всій книзі „Рідні колоски“ знайшли ми тільки одно таке завдання та й те самого шаблонного типу. Це—„підберіть назву до цього вірша“ (ст. 13).

Дати синоніми—добре, оджеж ще краще—навчити учнів самих їх добирати. Тому треба так збудувати саме працювання над мовою й завдання до нього, щоб у дітей вироблялася самодіяльність, щоб у них самих розвивався хист прибирати синоніми й охота користуватись тонкими відтінками живої мови. Цього можна досягти тільки самими різноманітними, влучно складеними

²⁾ „Передмова“, ст. 10.

завданнями, що в них повинен бути даний тільки зацікавлюючий імпульс до самодіяльної праці учня, зазначений тільки напрям її. Готова ж підібрана синониміка мало зворушує творчі сили учня, що до користування нею.

Видано книжку на наш час дуже чисто, хоч про малюнки й не можна сказати, щоб всі вони були дуже гарні.

В читанці „Вінок“ *О. Білоусенка* маємо ми спробу (про які вже була раніш річ) задоволити всім потребам школи. Усього маємо вісім відділів. В першому йде мова про різні стосунки життя, в другому—про науку, а з третього починаються „ділові“ статті про звірей, птахів, риб, рослини та інше. В останній між „діловими“ де-кілька творів змісту моралізуючого та патріотичного. Закінчується читанка традиційною „Останньою лекцією“ *А. Доде* та „Заповітом“ *Шевченка*. При сучасному браку книжок для школи по різних галузях знання книжка може бути корисною тим більш, що добрані статті написано гарною мовою й досить живо. Видруковано книжку чисто. Малюнків мало, й частина їх вийшла погано. Обкладинка книжки не художня.

Читанку вид. Подільської Нар. Управи поділено на дві частини: I. Поезія (епична, лірична й дидактична). II. Проза (життєписи, спомини, історія, описи, розвідки). Зміст першої частини взят з кращих наших письменників (більш усього з *Шевченка*, *Руданського* та *Франка*), і з ним можна цілком погодитися. Що ж до прозаїчної частини книги, то ми вважаємо її майже всю зайвим баластом. Історика не можуть задовольнити ті уривки з історичних праць, що розміщено їх у книзі, а для словесника корисніш було б, щоб більше подано було історичної епічної поезії. Чимало єсть уривків в прозаїчній частині зовсім невисокої художньої вартости, ще ж до того й мова не всюди чиста (вживаються, наприклад, такі невдатні вирази, як „про гулька на Карпати“ ст. 140, „подивляємо всі тайни“ або „оглядаємо вилічаві сморєки (?)...“ ст. 141). Ніяких пояснень або приміток до тексту не дано. Реторичність прозаїчного матеріалу в купі з суворим виглядом великих дрібновидрукованих сторінок сірого паперу робить вражіння якоїсь сухости та педанства. Ціну видання треба визнати не дуже високою.

Автор другої частини „Рідних колосків“ дуже влучно вибрав поетичні місця з найкращих творів нашого письменства, при чому користувався головним чином оригінальними творами (в книжці лиш п'ять перекладів з оповідань *Андерсена*, *Вагнера*, *Де Амічіса* й *Доде*). Вся читанка, коли перечитуєш її, здається ніби то пахучим якимсь букетом художньої творчости, де змілою рукою підібрано з тонким смаком перлини ритмічного й неритмічного слова. Оджеж, здається, хрестоматія подає більш настрою при читанні її підряд, ніж багатства в виборі матеріалу до класної праці. Автор, як і в першій книзі, не поділяв читанки на розділи. Довгих цікавих оповідань для „виховуючого“ читання знайдемо ми тут не дуже багато, а навпаки — велика сила коротких уривків, що придатні більш до роботи над лексичним матеріалом, над стилем. До тієї ж мети веде й словарний та синонімічний матеріал, гарно підібраний, але ще скупіший, ніж у першій частині.

Не дуже подобалося нам сентиментальне оповідання *Ю. В. ка* „Школяр“ штучністю свого моралізування. Також не з самих кращих вибрано варіант думи „про сестру та брата“ („Прощання козака“ ст. 123). Варт би, може, замінити байку *М. Старицького* „Панасові галушки“ (ст. 132) байкою *Л. Глібова* „Вареники“: в останній речі менш близькості до „Дем'янової ухі“ *Крилова* й більш побуту. Ніяк не можна погодитися з тим, що зроблено з чудовою піснею „Ой з-за гори гори“... (ст. 110), що до неї додано зовсім вищу по настрою пісню „Ой, в неділю п'ю, п'ю“..., трохи соромницький зміст слів якої ще до того й перероблено. Правда, доволі часто доводиться чути таку комбінацію її, але не варт би пропагувати в школі цей семинарський звичай контрасту à la potpourri.

Малюнки не всі гарні, а деякі ще й погано видруковалися. Помилки друкарських майже нема.

Дуже продумано й гарно складено читанку *В. Доги*. Ніяк не можна погодитися з тим поглядом, що поділ хрестоматії на рубрики „здушує ввесь матеріал в камінних формах відомої тенденційности“, коли сам складач широко роздвигає свої рубрики. Вчитель, що користується читанкою, зовсім не повинен триматися тих рубрик, як що він має якийсь свій план, але рубрики ці, коли вони глибоко продумані складачем, дають змогу вчителю піднімати учня від аналізу

скремих мініатюр до об'єднуючого синтезу, дають змогу учневі самотійно єдиним глибоким висновком завершити працю вноді цілого півріччя.

В. Дога розклав матеріал читанки своєї на шість відділів: 1) життя дітей, сім'ї, виховання, товариство; 2) твори, перейняті думкою про потребу користної за-для людей праці; 3) стосунки життя та різні людські вдачі; 4) відгуки в поезії на найважливіші моменти історичного життя українського народу; 5) лірика; 6) життя природи. Найкращі, на наш погляд, відділи — перший, другий і особливо четвертий. Автор пильнував вибрати найліпші твори й по зможі вміщати їх цілком, додержуючися педагогічної градації—від простішого до більш складного. Варіанти народних пісень вибрано найкращі. До творів дано силу цікавих та яскравих питань, що з'ясовують внутрішній зміст твору або властивості творчості автора, щеж до того подано не менш тем для різних писемних робіт. До творів додає автор життєписи письменників, що повинні служити ніби пропедевтичним курсом до історії письменства в старших класах. Ці життєписи уміщено завжди до речі. Наприклад, дуже цікава думка — почати відділ про значіння громадянської праці життєписом славнозвісного громадського діяча Б. Грінченка, що невпинно працею своєю завжди давав найкращий приклад здійснення ідеалу в житті. Розбиваючи статті на відділи, автор не дає своїх назв, залишаючи це самотійній праці учнів. На жаль, не дав автор при своїй книзі словника незрозумілих слів. До життєписів додано портрети письменників.

Видано книжку чисто, але кепсько щодо друкарських помилок, які трапляються густо. Чималий список помилок дано наприкінці книжки, чимало ж їх і зовсім не зазначено. Наприклад, не зазначено помилок на ст. 298, що вносить непорозуміння в текст: ..., „та на літі, Ярина зріє“.

Який же можна зробити висновок взагалі що-до читанок для молодших та середніх класів? Як в українській молодій школі, так і по інших, старіших школах бачимо ми всюди одно: ще в молодших класах можна якось задовольнити однією книжкою всі потреби навчання рідної мови, оджеж в середніх — самій кращій читанці можна завжди закинути немало докорів, з огляду на велике число вимог, що ставить їх навчання в середніх класах.

Читанка для середніх класів повинна давати: 1) довгі цілі статті для „виховуючого“ читання та ще й такі, щоб при читанні завжди були „свіжі“ для учня, 2) художній матеріал для стилістичної праці, 3) „ділові“ статті, що-до логічного виховання розуму учнів (плани) та придбання різних відомостей, 4) пропедевтичний матеріал по теорії словесности, 5) пропедевтичний матеріал до курсу історії письменства старших класів, 6) теми й питання для самотійних робіт учнів. Примирити всі ці завдання в єдиній книжці неможливо, особливо що-до пункту п'ятого, де кожен вчитель підбирає з моря художнього матеріалу те, що йому більш до вподоби. Тому повинні наші товсті читанки згодом перейти до цілої системи книжечок з ріжними завданнями, до класної бібліотеки, об'єднаної педагогічним наміром — яко мога повніше дати задоволення всім творчим силам „малих сих“ і всім вимогам виховання їх розуму й духу.

Авторі численних читанок для дітей молодшого віку змагаються між собою що-до питання — чому давати перевагу, що більш розвивати в учнях — чи вміння читати твори, зразу ловити художні властивості артистичного стилю їх виконання, чи вироблювати з учня людину з широкими поглядами, що має свої власні думки з приводу прочитаного твору, свої моральні переконання й на підставі їх підходить до змісту твору („виховуюче“ читання). Те ж саме бачимо ми й в історії письменства: естетичний метод змагається з історико-культурним методом викладу, особливо що-до історії старовинного письменства, дуже користного для історика культури й соціального боку життя, оджеж стільки ж неурв'язного для прихильників естетичного методу. Не мало маємо ми таких словесників, що радять цілком викидати з курсу старовинне письменство. Погляд рішучо помилковий, чому? — не станемо тут доводити. Ускладняється він новішим *conditio sine qua non* кожного педагога, що навчання рідної словесности повинно будуватися лише на принципах самодіяльності учня. Педагог останнього часу зрікається догматичного підручника, він зоставляє для себе лише хрестоматію з текстами, де повинен бути також поданий і фактичний матеріал, що стосується до творів. Московські новіші педагоги Мендельсон, Сидоров та Бродський, прихильники естетичного методу, в своїй хрестоматії до

текстів сторовинного письменства додають уривки з різних монографій та статей вчених спеціалістів. Певдатній, на нашу думку, принцип, бо для історика культури такий конгломерат завжди буде неповний ще й занадто розтягнений; багато простіш для нього переказати самому де-що, при чому підкреслити те чи інше. Для естетика ж цей принцип ще менш відповідний, бо одного естетика ніколи не зможуть задовольнити ті чи інші фрагменти з творів та розвідок, що добірав та складав другий естетик. Ол. Дорошкевич та Л. Білецький ідуть на компроміс: частину статей до творів склали вони самі компілятивним способом, частина ж — витяги з різних розвідок спеціалістів. Вони йдуть ще далі: будучи прихильниками естетичного методу, як це бачимо ми з „Передмови“ (ст. III), подають вони й матеріал для історика культури, навіть до того, що цілком вносять з книги С. Єфремова уривок про доби, що на них ділиться історія української літератури. Цей уривок дуже корисний для самої книги С. Єфремова, що підходить до історії письменства виключно з боку культурно-соціального („провідна думка — визвольна в широкому розумінні ідея“), але для наших авторів зовсім він зайвий, й далі цим поділом вони не користуються.

Компромісність праці відбивається на всій книзі. Зразки не всюди підбрано вдалі: не все єсть, чого бажав би естетик, ще більш бракує для історика культури. Чомусь пропущено, наприклад, місце з казаня Іларіона, де промовець змальовує сучасний йому Київ, хоч між іншими подається учням завдання: „проаналізуйте кінець „Слова“ з боку побутово-історичного“. Певно уривки „Слова“ взято з хрестоматії Бродського, Мендельсона та ін., де теж нема цього місця (у Буслаєва й Саводника воно є).

Уривки розвідок тільки плутають педагогічну працю: часто розповідають вони про те, чому нема ілюстрацій в текстах, або вноді навязують готові висновки, чого ніяк не бажали упорядчики, користуючись принципом: учень сам мусить іти до власних висновків (ст. V).

Власні статті авторів теж, буває, дають висновки, що їх повинен і міг би зробити сам учень — наприклад, про апокрифи (ст. 63), про просте й красномовне казаня (ст. 93) або про джерела літопису (ст. 131). Грапляються й поверховні характеристики, як от характеристика византійських хроник (ст. 20), що в змальованні авторів мають якийсь легкодумний вигляд, ніби то весь

зміст їх — балачки „про мохнатих людей без губ“, „песоголовців“ та інше. Чимало знайдеться й неточностей чи то по приказці латинській „*brevi esse laboro—obscuro fio*“, як от про устав та півустав або „Апракос“, чи то з приводу не досить глибокого звертання уваги на найстаріше письменство (головним чином — византійське). Дуже просто й неточно завдяки тому призначають авторі періоди уставу (XI—XIV) й півуставу (XIV—XV) — зразу один після другого без усякої повільності (ст. 11). Неточно й дуже коротко визначено, що таке „Апракос“ („то б то вибор з Євангелія та Апостола тих текстів, які потрібні для недільних і празникових служб“). Варто б порівняти визначення, що дає навіть дуже давній коротенький підручник П. Євстаф'єва: „чтенія євангельскія расположены в этой рукописи не по євангелистамъ, а зачалами по недѣлямъ на извѣстныя дни и призники. Такъ расположены всѣ древнѣйшіе списки Євангелій, называемыхъ по гречески *Апракосъ* (недѣльное, т. е. расположенное по недѣлямъ, начиная съ Пасхи)“³⁾.

Після останніх праць Крумбахера маємо зовсім инший погляд на византійську літературу, ніж то висловлено в хрестоматії (ст. 12—13): вона більш широка та глибока й без таких негативних рис. Також Іоани Златоуст або Фотій не „приспосовували старих філософських думок до вимог християнства“ (ст. 12), бо були вони чистого типу богословами. Коли треба було зазначити філософів, то краще було назвати Григорія Богослова, або Василя Великого, або особливо Григорія Нисського. Даремне також змальовали авторі песимістами Єфрема Сирина та Іоанна (здається, під впливом Ол. Толстого). Не песимиз у них, а особливий релігійно-аскетичний погляд, не „нема чого жити“ ст. 16, а „не треба звертати уваги на зовнішній бік життя, га світове становище людьське“ (Характеристику Іоанна Златоуста (ст. 18—19) дано гарну).

Неточно вживають авторі терміни „літописний список“, „літописний збірник“ (ст. 113—114); трапляється суперечка в поглядах на літописне авторство Нестора (ст. 114 та 132). Ще де-кілька таких дрібних неточностей можна б налічити й до інших місць, також і до „Слова о полку Игоревѣ“ (до речі, треба б було додати до „Слова“ оповідання з літопису про похід Ігорів).

³⁾ П. В. Евстафьевъ. Древняя русская литература, 2 вып. Сиб. 1904, стор. 12.

Не можна також ніяк погодитися з принципом авторів—давати старі пам'ятки в пізніших списках (стор. 3). Хоч це й цікаво, що - до мови, оджеж роблячи так ми обманюємо учня тим, що залишаємо у нього неправдиве історичне вражіння документу епохи.

Наприкінці нашого реєстру треба зазначити, що вирази старої мови потребували б більш пояснень, ніж подано їх авторами.

Більшість введених статей написано авторами добре й гарною мовою (не подобається нам лише термін „плутана“ школа казань (ст. 90); самі ж автори вживають і терміну „красномовна“. До творів старого письменства подано цікаві зразки нової літератури, за що особливо треба подякувати авторам. „Слово о полку Ігореві“ даво також крім оригінального тексту і в перекладах кращих наших письменників. До всіх творів додають авторі ряд питань, між якими немало трапляється дуже цікавих і

влучних. Уміщено в книжці також гарну, хоч і трохи суховато-догматично написану статтю К. Широцького про старовинне мистецтво на Україні.

Видано книжку чистенько й без особливих друкарських помилок.

Хрестоматія може стати до-помочі середній школі. На наш погляд, поруч з такими хрестоматіями, де подано тексти з невеличкими введеними статтями, поясненнями та питаннями, повинна у нас утворитися ще шкільна бібліотека на зразок „Класної бібліотеки“ Чудинова, де твори повинні уміщатися цілком, а до них додаватися більш менш просто, але науково написані розвідки. За поміччю такої бібліотеки міг би кожен вчитель виявити свою індивідуальність, керуючи тим матеріалом, що більш за все йому до вподоби.⁴⁾

¹⁾ Рец. на хр. Сумцова див. „Кн.“ ч. 15, № 652.

Критика і бібліографія.

І. Історія письменства.

771 *Ол. Грушевський.*—„З сучасної української літератури. Начерки і характеристики. Ч. І. Українські повістари другої половини XIX в. Видання друге. Видавниче товариство „Криниця.“ Київ. 1918. Стор. 207. Ціна 18 гривень.

Сучасне становище України, коли перед нею стоїть життєве завдання—обґрунтувати право на свою культурну самостійність, вимагає великої уваги до української літератури, бо вона найвиразніше свідчить про самосвідомість українського народу, його культурний зріст, його здібність до розвитку, як окремої національної одиниці. Тим то тепер ми бачимо великий почит на видавництво творів попередніх українських письменників та дослідів, які розглядають історію українського письменства всю взагалі або частини. З цього боку поява кожної праці в такому напрямку є приемним здобутком, що викликає цікавість в широких колах українського громадянства. Отже-ж таке відповідальне значіння літератури української накладає на авторів дослідів її деякі моральні обов'язки як з погляду задоволення певної цікавості читачів, так ще більше з погляд тих завдань, що поставлено їх тепер представникам укра-

їнської культури. — З такими думками почали ми читати книжку Ол. Грушевського, що з'явилась цими днями.

Праця Ол. Грушевського складається з двох окремих частин. В першій (8—167 стор.), після коротенького вступного слова (5—7 стор.) дається огляд літератури другої половини XIX в. по окремих письменниках; в другій (168—205 стор.)—загальний погляд на українську літературу XIX в. В першій автор, починаючи з Ганни Барвінок і кінчаючи Вол. Винниченко, розглядає „коротенько, в головних рисах“ літературну діяльність „тридцяти з чимсь авторів.“ Кожному письменникові присвячено від трьох до тринадцяти сторінок. Майже кожний начерк починається особливим вступом, де автор з'ясовує, з якого боку він буде розглядати того чи іншого письменника; потім він аналізує де-кільки творів і показує, як вирішав письменник ті питання, які постановив перед ним Ол. Грушевський. Ці питання—соціального та економічного змісту; тому і відбіраються головним чином ті твори, в яких автори їх освітлюють селянський побут під впливом безземелля та фабричної праці і наслідків усіх залежних від цього змін в житті для селянського самопочуття.

Друга частина має на меті проводити додатковий перегляд того ж матеріалу, щоб „для доповнення попереднього огляду зверсти до купи усі поодинокі замітки та уваги, намічуючи, хоч і без потрібної довлідности, паралельний тому огляду по окремим письменникам, огляд по напрямкам і течіям.“ З початку автор дуже коротенько розглядає головні моменти в українській літературі від Котляревського до шестидесятих років і зміну течій від шестидесятих років до наших часів в зв'язку з соціальними й економічними реформами другої половини XIX в. та відповідними змінами в громадському житті. Особливу увагу автор звертає на народництво, яке принесло в літературу „живий і глибокий інтерес до народнього життя, до його побуту і до його психології, до всіх проявів його матеріального і духовного життя.“ В зв'язку з цим з'ясується почин розчарування „ходження в народ“ і сумнівн реалізму. Автор помічає, що той же напрямок національно-суспільний відбивається і в поезії. Для ствердження цієї тези він бере літературну спадщину М. Старицького та Лесі Українки. Далі зупиняється на драмі, яка знаходить для себе більш або менш прихильні умови до розвитку в залежності від загального розвитку літератури та спеціальних обставин з погляду сучасних цензурних умов, що примусили її в де-чім виконати завдання літератури і публіцистики, і зазначає провідні ідеї в драмі, розробку в ній тем з народнього життя і з життя інтелігенції. Наприкінці автор показує, як відбилися в літературі питання з життя останніх часів: економічний побут селянський та фабричний і партійне освітлення цих тем. На думку автора, і характеристики окремих письменників і коротенький огляд змін головних течій ідуть побіч, доповнюючи самі себе.

Як бачимо, завдання, що поставив собі Ол. Грушевський дуже цікаве і важне, і треба сказати, що для здійснення його він положив багато праці і дав чимало користного: широке ознайомлення з літературою дало йому можливість відібрати з творів кожного письменника те, що більш над усе освітлювало ті питання, які ставив автор; переказ і аналіз змісту творів, що взято для ствердження думок автора, зроблено вміло і виразно; по всій книжці розкинано багато цікавих і влучних спостережень. В загальному огляді теж вдатно підкреслено головні напрямки в соціальному і економічному житті народа та їх відгук в сучасній літературі.

Отже ж загалом уся праця, на великий жаль, робить якесь непевне вражіння і де-в-яких відносинах навіть неприємне. — Перш над усе — з зовнішнього боку.

На складі праці Ол. Грушевського дуже відбилось походження її, як його з'ясовано в передмові до першого видання, де ми читаємо таке признання автора: З початку 1907 р. в „Літературно-Науковому Вістнику“ був надрукований огляд автора „Сучасне українське письменство в його типових представниках“, який був доповненою переробкою давніших його начерків, зроблених років за десять до 1908 р. для тіснішого кружка української молодіжї й двічі читавих потім з деякими змінами. При тому заховано було вповні первісну схему, тільки долучено характеристики деяких новітніх письменників та й для зановотованих вже письменників зроблено доповнення з огляду на пізніші їх твори. А як огляд літератури по окремим письменникам в де-чім має буги неповним, через те виникла думка дати в кінці огляду ще додатковий перегляд того-ж матеріалу вже з погляду на зміну літературних течій та напрямків. Прилучено до того ще нові вказівки про певні моменти в історії української поезії, про характерні прикмети української драми.“

Так складався зміст цілої книжки Ол. Грушевського. Коли ж при цьому не було утворено ґрунтовного переробу усього матеріалу для пристосування його до певного завдання, то уся праця не здобула потрібної суцільности: в ній видно всі наверстування, що їх автор чинив на протязі кількох років, особливо в загальному огляді, де вони мало звязані між собою, і увесь твір робить вражіння чималої безсистемности, коли тіж самі ідеї і твори знов обговорюються в різних місцях. В першій частині ці умови походження праці з її безсистемністю виявляються в повторюваннях таких же думок і виразів не тільки в різних відділах, а і в начерках про одного й того ж самого письменника.

Далі, не знать, звідкіля починати читання книжки Ол. Грушевського, — чи з першої частини, де він розглядає окремих письменників з шестидесятих років, чи з другої, де він пише про головні моменти в літературі від Котляревського до шестидесятих років. Здається, було б більш доречно „загальний погляд на українську літературу XIX в.“ хоч в першій його половині, після відповідної переробки вмістити на початку книжки, як провідний вступ

до неї,—він був би фоном, на якому б виразно виступали окремі письменники, кожний з своїми індивідуальними і типовими рисами, через що начеркам і характеристикам надано б було необхідної певності,—він був би, далі, тими рямцями, які б мали користне значіння й для самого автора, примушуючи й його триматися певного плану. За те не було б в праці прикрих повторювань в розгляданні того ж самого матеріалу, яке тепер робить неприємне вражіння.

Наприкінці, книжка є дослівним пердрукком першого видання, що його надруковано було в 1909 році. В цьому звичайно нема нічого доганного: коли книжка дуже потрібна, то чому її й не надрукувати знов і без змін? Тільки ж повинно було переглянути її й усунути хоч те, що вже зовсім не відповідає часу. Наприклад, в 1909 році про І. Франка ще можна було писати: „за ті 25 років діяльності, яким не так давно справляли квилей“ (стор. 44; порівн. ст. 40 другого видання); отже-ж в 1918 р. це вже не буде „не так давно,“ бо Ів. Франко вже 1914 року святкував *сорокаліття* своєї письменської праці—на спомин цього видано було літературно-науковий збірник „Привіт Іванові Франкові в сорокалітте його письменської праці. Львів 1916.“ 183+390 стор.). Далі, в вступнім слові до першого видання було написано (стор. 7): „до покоління половини шестидесятих років зачислимо Ол. Кониського, Ів. Левицького й П. Мирного,“ і до Ол. Кониського зроблено таку примітку: „під час написання цих начерків Ол. Кониський був ще живий. Полишаєм його в сім огляді і тепер.“ Ця ж сама примітка без зміни надрукована і в другому виданні, ніби то інші письменники (наприклад Ів. Левицький, Ів. Франко, Ганна Барвінок, Бор. Грінченко, Мих. Коцюбинський), що їх „полишив в сім огляді“ Ол. Грушевський, ще й досі живі. На що ж спантеличувати читача, котрий в сучасних умовах життя міг і не встежити, що вони вже померли. Це звичайно дрібниця,—отжеж прикро бачити її в серйозній праці. Дрібниця й те, що письменників, яких розглядає Ол. Грушевський, треба перелічувати,—він і сам не знає, скільки їх (стор. 168: „розглянули ми ...літературну діяльність *тридцяти з чимсь авторів*“),—бо цифри в заголовках при назвах поставлено тільки над першими двома письменниками, як і в першому виданні. Це—брак пошани і до читача і ще більше до самої справи!

Автор заброніровав свою працю супроти критики що-до суті досліду і висновків з нього, назвавши її не історією української літератури, а тільки загальним „З сучасної української літератури“, і далі „начерками і характеристиками“. Така постанова справа увільняє зтора від обов'язку задовольняти певні вимоги, яким підпадає історик літератури, і залишає йому свободу розпорядження літературним матеріалом. Однак і тут свобода має свої межі, що захищають письменника від самовільства дослідника.

Цілком згожуємося з Ол. Грушевським, коли він пише: „щоб роздивитися докладно в літературній діяльності певного автора, щоб простежити розвій його ідей та поглядів в його літературних творах, конче треба знати біографію цього письменника,—знати, серед яких умов він зростав, працював та писав“ (стор. 31). Отже ж сам він не спинається над цими питаннями не тільки тоді, коли письменник цілком не підлягає цим вимогам, як Панас Мирний, що заховав своє ім'я під прибраним прізвиськом, а й тоді, коли він знає, серед яких соціальних умов жили письменники, з якого круга життя, з якої верстви брали вони перші свої спостереження та теми, яким чином та під якими впливами склалися головні ознаки їх світогляду, і, наперекір запевненням автора, невидко, щоб ці вказівки мали свій вплив на загальний його присуд про літературну діяльність письменника: Ол. Грушевський в своїх начерках і характеристиках нігде не подає ні місця походження письменників, ні обставин їх життя, ні навіть хронології; тому індивідуальність їх не визначається виразно,—автор і не намагається зробити в цьому напрямку хоча б один ступінь.

Чому так вийшло у Ол. Грушевського, пояснення цього знаходимо в його вступнім слові, де він пише: „розбираючи літературну діяльність поодиноких письменників, треба завжди мати на увазі відокремлення типового від індивідуального. Через те, аналізуючи певний визначний талановитий твір, розібравши в нім літературний образ чи освітлення реальних фактів життя, треба завважити ще, о скільки се—типове, о скільки часто зустрічається воно в творах інших письменників. Таким чином в шуканню загального, типового, треба виходити по-за круг самих визначних і талановитих творів, де так сильно відбилася індивідуальність автора й затерла тим самим загальні, типові, спільні з іншими прикмети. Щоб осягти сю мету—зазначити загальні спільні

теми і риси в цілій літературі, а з другого боку—прояви індивідуальності в обробленню отсх сюжетів у поодиноких письменників, приходиться для цього часом відступати від загального прийнятого розділу уваги між більше й менше визначними письменниками“ (стор. 6). Оці цікаві рядки з вступного слова Ол. Грушевського показують оригінальний погляд його на дослідження письменства, якій відкриває йому саме широке поле для розпорядження письменниками та їх творами по власній волі автора: він сам з свого погляду відокремлює індивідуальне й типове в творах письменника і визначає, що повинно звати типом і що індивідуальним; він сам відбирає для цього й твори їх і, шукаючи того, що сам визнає загальним, типовим, вважає необхідним *виходити по-за круг самих визначних і талановитих творів* і саме через те, що в них сильно відбилась індивідуальність автора й затерла тим самим загальні, типові, спільні з іншими прикмети, чому він може рахуватися тільки з другорядними творами; щоб цілком розв'язати собі руки, йому „приходиться“ часом відступити від загально-прийнятого розділу уваги між більше й менше визначними письменниками, і значить брати не визначних, аби тільки вони відповідали його цілям. Це вже таке досліджування письменства, де „суб'єктивизм“ автора не має ніяких меж...

Ми звикли дивитись так, що про письменника з його особливостями повинно судити на підставі розглядавня й цінування усіх його творів, в яких виявляється його індивідуальність, його душа, і звідсіля вже кидати промінь на всі його твори та виділяти з них ті твори, які сам письменник вважає головними. Тільки після загальної характеристики письменника, можливо зупинитись на окремих його поглядах, маючи завжди на увазі всю його літературну постать. Коли виділяється один який небудь бік його творчості, або його відносини до того чи иншого окремого питання, то і в такому випадкові повинно перш висловити і підкреслити його загальний погляд і доконечне з'ясувати місце в йому цього окремого питання та його зв'язок з загальними поглядами письменника. Такий принцип досліджування письменства є правдивим відносно письменника і завжди давав добрі і користні результати. Грушевський же сам становить кожному письменнику такі чи инші питання, не дивлячись на те, оскільки вони зацікавлювали того

чи иншого письменника, розглядає тільки ті твори, які відповідають цілі самого дослідника, усі ж инші твори зовсім залишає без огляду, ніби їх і нема, бо він шукає „загального, типового, спільного з іншими.“ Результат той, що характеристики з'являються не тільки не повними, а й не справжніми, однобічними. Та й відокремлення типового від індивідуального, як його розуміє та провадить у своїй праці Ол. Грушевський неможливо признати непохибним, і що нашу думку стверджують наслідки прикладання зазначеного принципу в його праці: він відокремив типове від індивідуального так послідовно й гостро, що типове втратило свій ґрунт і життєве джерело, яке воно повинно мати в індивідуальному: типове в письменниках з'явилося блідим та мертвим, а майже усі тридцять з чимсь письменників схожими один на одного.

„Розглядаючи твори поодиноких авторів, ми,—каже Ол. Грушевський,—разом з тим не тратили зв'язку їх між собою, мали на увазі постійну зміну напрямків, літературних течій та впливів.“ Однак і тут цей зв'язок вигаданий, усталений самим Ол. Грушевським: письменники стоять один після другого тому тільки, що їх поставив так автор,—не видно, щоб життя їх, літературна творчість та взаємні відносини і впливи давали підставу для того зближення письменників, яке ми знаходимо у Ол. Грушевського; не видно і групування їх по певних питаннях, течіях та напрямках, навіть і групування по десятиліттях, про яке згадує автор в вступнім слові, лишилось для читача зовсім не ясним.

В тій постанові, яку автор дав своєму огляду окремих письменників, тяжко сказати, яких читачів він мав на увазі, коли складав свій огляд: для добре знайомих з українським письменством в ньому мало нового й користного, а для звичайних читачів, що зацікавилися українською літературою та хотіли б поширити й поглибити свою знайомість з нею, він, на великий жаль, не подає того, що їм перш над усе потрібно—не орієнтує в сучаснім письменстві і не доводить до певного й справжнього розуміння письменників.

Нам здається, що ці хиби праці Ол. Грушевського з'являються здебільшого наслідком якогось непорозуміння з боку самого автора і умов походження його начерків: їх призначено й зроблено було для тісного кружка української молодіжі і двічі вони були читані, звичайно як лекції; для самого лектора, можна гадати, вони

були тим конспектом, в якому містилася тільки суть справи; додаткові пояснення лектора, яких не було у нього записано, та розмови з ним слухачів доводили їх до широкого й ґрунтовного розуміння окремих письменників і їх взаємних відносин. Надрукований конспект і без доповнення повинен бути для них тією „пам'яткою,“ що нагадувала б їм про приємні й незабутні хвилини розмов з Ол. Грушевським. Отже-ж надрукованою працею користуються й звичайні читачі, для яких конспект вже не дає того, що з його може вичитати слухач автора.

Будем сподіватися, що шановний автор в другій частині зверне більш уваги і на тих читачів, яким не довелось слухати його і вигладить ще мову своїх начерків, яка має так багато не чисто українського колориту.

М. Романовський.

772 В. Бойко. Марко Вовчок. Історико-літературний начерк. В-це Т-во Друкарь" Київ. 1918. Ст. 239, ціна 5 карб. 75 коп.

Марко Вовчок займає дуже поважне й почесне місце в нашій літературі, як автор художніх оповіданнів з народнього життя половини ХІХ-го століття, як проповідник гуманних ідеалів, як товкий знавець і майстер української мови. Одначе, сходячись більш менш на такій саме оцінці його творів, критики й історики літератури довго сперечались,—кому саме належать ці твори—чи це єсть продукт самостійної творчости Марії Олександровни Марковички, що писала під псевдонімом Марка Вовчка, чи вони належать комусь иншому, а саме її чоловікові Опанасу Васильовичу Марковичу, відомому кирило-методіївському братчиківі й етнографу українському. Ця суперечка ще довгий час не була вирішена ні в той ні в инший бік через недостачу фактичних даних, які могли б її справді так чи инакше вирішити. І тільки після того, як покійний В. Доманицький, після детального аналізу рукописів письменниці й ознайомлення з недрукованими невідомими до того часу матеріялами, довів, що Марія Олександровна сама писала свої твори і до розлуки з своїм чоловіком і після розлуки, установився, на рещті, в літературі певний погляд, що єдиним і справжнім автором „Народніх оповіданнів“ була М. О. Марковичка і тільки вона одна.

Д-ій Бойко задумав звести до купи весь опублікований до цього часу матеріял про

життя й творчість М. Вовчка, проаналізувати зміст її творів, щоб ясніше представити характер і маніру її писаннів, показати основні риси й провідні ідеї тих писаннів. В результаті маємо дуже совісну й докладну монографію про Марка Вовчка, яка заповняє одну з багатьох прогалин нашої критично-біографічної літератури. Не мавши в своїм розпорядженні нових, невідомих досі матеріялів, які ще переховуються по архивах і дожидають свого опублікування, д. Бойко, як це признає і він сам, не міг дати чогось нового, але він звів до купи й систематизував увесь дотеперішній матеріял, так що й історик літератури і звичайний читач мають тепер в руках книжку, яка вичерпує літературу про М. Вовчка, а особливо спеціальну проблему про її авторство. Він переказує головні дані про життя М. Вовчка, встановлює, що вона і своїм походженням, і вражінням дитячих літ зовсім не була чужою українству, що вона довгий час свідомо студіювала українську мову й народній побут: „вона справді вчилася не по книжках, а у народа, дослухаючись до його розмови чи вивчаючи етнографічний матеріял, зібраний нею ж. Правда, в цій роботі їй, певно, допомагає Опанас Васильович, але навряд чи можна в такій допомозі вбачати хоч який небудь натяк на те, що тільки його рука робила можливими українські оповідання Марка Вовчка“ (ст. 37).

Дуже цікавий розділ „Критика на народні оповідання М. Вовчка“, який показує, як дивились на М. Вовчка і що найбільше цінили в її писаннях представники пілого ряду літературних поколінняв. Самостійним аналізом творів М. Вовчка д. Бойко приходить до висновку, що вона була далека від всяких літературних умов, в значній мірі була самостійна і нікого не наслідувала, як що в неї й були деякі запозичання, то вона переробляла їх на свій лад, дбаючи тільки про те, щоб від тих запозичень оповідання стало кращим з боку художности й правдивости, або додержування мотивів народньої творчости (ст. 199).

Що творчість на українській мові найбільш відповідала духовним даним М. Вовчка і була органічним виявом її літературного таланту, це показує розгляд її писаннів, зроблений д. Бойком. Він доводить, що „з переходом до літературної роботи на російській мові в творчості М. Вовчка настав перелом: поблідли фарби, помутніла оригінальність, зменшилась художність і життєва правда в її оповіданнях. М. Вовчок

згубила—свій ґрунт під ногами і, раз зійшовши з шляху, що до його звикла і що відносив її талантові, вдачі й уподобанням, нової дороги не знайшла, а пішла по битому шляху, що уторували першорядні майстри російського слова“ (ст. 213).

Д-ій Бойко зовсім не згадує одного російського оповідання М. Вовчка „Встрѣча“, друкованого в „Русской Мысли“, з початку 1900-х років: оповідання те цікаве тим, що показує погляди М. Вовчка на національну справу й її обурення проти насильств у цій сфері; слід було-б і його взяти на увагу при характеристиці творчости М. Вовчка.

В кінці книги подано бібліографічний покажчик виданнів творів М. Вовчка і літератури про неї.

М. Жученко.

773 Д-р Стефан Смаль-Стоцький. Характеристика літературної діяльності Івана Франка. Ювілейний виклад. Львів, 1913 р. Накладом автора, стор. 20, іл 16, ціни не показано.

Цю брошуру написано з приводу сорокалітнього ювілею літературної праці І. Франка (1913 р.) і дає вона стислий огляд його діяльності. По коротенькому вступі д-р Смаль-Стоцький зазначає різноманітність літературної праці І. Франка і його вагу, як європеїзатора літературно-громадського поета в Галичині. Указавши на те, що талант Франка був переважно публіцистичний, що письменник перш над усе відкликався на злобу дня, і на першому плані ставив інтереси простого народу, д. Смаль-Стоцький в той же час підкреслює, що Франко був і перший поет інтелігенції в галицькій літературі, бо найвиразніше він умів читати в своїй таки власній душі і в душі сучасної галицької інтелігенції та дрібної пів-інтелігенції. І позаяк він ставив цій інтелігенції дуже високі вимоги, то позитивних типів у Франка дуже мало. Але найкращим, найсимпатичнішим позитивним типом в писаннях Франка є сам автор, як він вирисовується в таких його творах, як „Зів'яле листе“. „Іван Вишенський“. „Посидинок“, „Похорон“, „Мойсей“ і додамо від себе — „Мій Ізмарагд“. В цих творах особливо яскраво змальовано ту внутрішню боротьбу з самим собою, яку переживав Франко і яка робить нам його образ дуже симпатичним.

Загалом беручи, брошура д-ра Смаль-Стоцького про Франка не дає нічого ново-

го про діяльність цього видатного письменника не тільки Галичини, але і всієї України.

М. Марковський.

II Історія.

774 Гр. Коваленко.—Оповідання з Української історії для початкових шкіл.—Видання четверте, ілюстроване. Видавниче Т-во „Сіач“. Черкаси—Київ. 1918 р. Стор. 130. Ціна 3 карб. 80 коп.

Хоч на книжці д. Коваленка зазначено 4-ге видання, але власне це зовсім нова книжка, перероблена проти перших видань з спеціальною метою пристосування її на роль підручника для початкових шкіл. В передмові автор пояснює, що старий виклад його „Української історії“ був придатний, як підручник, тільки для вищих типів школи, а через те для вжитку в нижчій початковій школі йому довелося значно зменшити число фактів, скоротити і упростити виклад та ввести, як ілюстраційний матеріал, поетичні уривки, що характеризують ту або іншу епоху.

В цім новім викладі „Історія“ д. Коваленка просто і стисло оповідає про найважливіші епохи з минулого України; але бажання втиснути в короткий курс всю українську історію аж до сучасних днів, та ще в звязку з подіями загальної історії Росії, надало книжці занадто схематичного характеру, навряд чи придатного для поставленої автором мети. Найменше втратили загальні характеристики передісторичних часів та перших віків історії, де зостався цікавий для школяра початкової школи фактичний матеріал. Далі вже—переважає поспішне, конспективне оповідання, позбавлене тої барвистости і рельєфности, які звязані, звичайно, з епізодичним способом викладу і які приваблюють маленького читача. Про татарську епоху, напр., розказано на двох сторінках; епоха унії та культурно-національної боротьби займає шість сторінок. Більш повно і яскраво зхарактеризовано часи козацьких війн, Хмельницина і період занепаду України під московським пануванням. Епоха національного відродження не скрізь добре піддалась схематичному переказу, і, напр., значіння Галичини не легко було авторові освітити на трьох сторінках. Огляд нових часів безперечно слід було закінчити оголошенням незалежності України: події, що настали на Україні з кінця 1917 р., ще не одійшли в історію і найменше придатні до освітлення в підручнику для початкової школи.

Прекрасний додаток до тексту д. Коваленка становлять поетичні ілюстрації в кінці кожної глави. Уривки з народніх дум, пісень і творів наших поетів в значній мірі оживляють книжку і компенсують її загальну сухість художніми характеристиками і живим духом епохи.

Видано книжку, як на наші часи, досить добре, навіть з ілюстраціями.

II. Стебницький.

775 *Характерник. Мазепа в історії й літературі та для сучасности (розвідка)*. В-цтво „Захід“, Чернівці, 1918 р., 63 стор., ц. 2 карб. 50 коп.

Коли в розвідці д. Характерника що характерне, то тільки її повна нікчемність. Про „Мазепу в історії“ читач дсвідається більш докладно хоч би з відомої „Ілюстрованої історії України“ Грушевського, ніж з 32 маленьких сторінок „розвідки“ д. Характерника, що не мають і значіння популяризації... „Розвідка“ про „Мазепу в літературі“ займає 6 сторінок і, певна річ, не відповідає на питання, чим постать Мазепи приваблювала увагу світових художників-романтиків. І те цілком зрозуміло, бо автора „розвідки“ мало й цікавить „Мазепа в історії й літературі“: город усієї „розвідки“, очевидно, городився за для її третьої частини — „Мазепа для сучасности“. Автор в тому щиро й признається: „для нас (?) — сучасників — Іван Степанович Мазепа є чимсь більшим, як для історії й літератури“. Відповідь на питання про значіння Мазепи „для сучасности“ займає дві сторінки і вичерпується твердженнями без аргументації, наприклад: „для нас великий гетьман є національним героєм, втіленням ідеї нашої державности й незалежности“... Навіть для прихильників національної канонізації Мазепи лишається таємницею, де в забавці пера д. Характерника властиво „розвідка“?

Обов'язок рецензента попередити читача, що, хоч гроші тепер і дешеві, але не варто витратити 2 крб. 50 к. на беззмістову „розвідку“ д. Характерника, яка, до речі сказати, і видана нечепурно й неохайно.

Мих. Могилянський.

III. Економіка.

776 *І. Феценко-Чопівський. Природні багатства України. Частина I. Мінеральні багатства та велика промисловість України*. Вид. Всеукр. коопер. видавничого союзу. Київ. 1918. Стор. 173. Ціна 14 гривень.

Чи збереже Україна свою незалежність, чи вдержиться вона, як держава, це в знач-

ній мірі буде залежати від того, як управиться українське громадянство з налагодженням економічного життя краю. Сторона величезних економічних можливостей, Україна в межах Росії була занедбаною колонією, яку було призначено за-для обслуговування всякою сировиною метрополії та світового ринку, — в інтересах торгового балансу тої-ж метрополії. Свою власну промисловість Україна розвивати не могла, бо її економічні соки, її сили — матеріальні та інтелектуальні — годували собою всеросійський великодержавний організм з його фінансово-політичним осередком. З наслідками централістичного ладу Україні і доводиться боротись тепер, на кожному кроці відчуваючи брак людей, добре обзнайомих з економічними умовами краю, — не кажучи вже про людей, заінтересованих ідеєю широкого розвитку місцевої економіки. Але це завдання стоїть на черзі дня перед нашою державою, і його не повинна спускати з ока державна влада, бо инакше Україна, рано чи пізно, знесиліє і загине від економічного рахиту. Розуміється, завдання це може бути добре розв'язане лиш при тій умові, коли державне будівництво не буде розумітись виключно, як ґрунт для соціальних експериментів, котрі не стільки нормують відносини між працею та капіталом, скільки нищать економічну структуру країни.

Книжка відомого українського економіста д. Феценка-Чопівського одна з тих, які особливо тепер на часі, бо дають змогу орієнтуватись в основних питаннях економічного життя України. В стислих нарисах автор оглядає природні багатства нашої землі, ілюструючи цифрами їх запаси, хід їх добування і їх сучасне становище, після розруху, який внесла в усі галузі промисловости чотирьохлітня війна. Особливо детально зхарактеризоване у автора гірниче добування на Україні, в тих його частинах, що мають кардинальне значіння для всієї української економіки, як от кам'яновугільна промисловість, залізна продукція, обробка глини та дерева; для мало розвинених галузів промисловости автор подає потрібне освітлення можливих перспектив розвитку кожної, — як, напр., що-до ввних металів, скрім заліза, або до хімічної та текстильної справи. Цифрові таблиці, наведені в книжці, дуже важні, бо подають самий свіжий матеріал економічної літератури. Загальний висновок книжки, само собою, не дуже втішний: все, мовляв, єсть в потенціальній формі; багато де-чого вже було досить добре розроблено; але все тепер

зруйновано і тільки великим напруженням праці може бути налагоджене знову і поширено до потрібної міри. Як цього досягти, — це вже, розуміється, инша справа і навчити цього не було завданням автора.

Виклад книжки легкий, жвавий. Трохи незвичайним здається в науковій розправі де-не-де піднесений, патетичний тон, але це пояснюється тим, що в своїй первісній формі досліді д. Феценко-Чопівського складались, як реферати для різних громадських зборів. Але для даного видання книжку наново перероблено автором і поповнено новим матеріалом. В другій частині книжки, яку автор сподівається випустити незабаром, він має на меті розглянути промисловости сільсько-господарського і споживчого характеру. З інтересом будемо ждати виконання цього заміру.

В своїй передмові шановний автор присвячує свою працю українському народньому учителю, але вдячне йому буде безперечно і все українське громадянство, якому так важно зараз знати, що в своїм господарстві має і що могла-б, при сприятливих умовах, мати українська держава.

П. Стебницький.

777 *Дзінкевич, Б. Продукція хліба на Україні. Статистичний нарис, ч. 1. Жито, пшениця, овес, ячмінь, просо та гречка. Вид-во „Праця“. Київ. 1918 р. Стор. 32, ц. 1 крб.*

Ця брошура, належить до тієї серії видавництва „Праця“, що знайомить читачів з природними багатствами та продукцією України і зачіпає головну галузь української продукції — хлібну.

З брошури Дзінкевича довідуємось, що посівна площа України дорівнюється 20 міль. десятин, з яких 17 міль. або 87% зайнято під посів хлібів. Найбільш на Україні сіють пшениці—33%, потім ячменю 26%, жита 22%, вівса 12%, гречки 4% та проса 3,3%. В північних губерніях переважає культура жита, в південних — пшениці. З усієї посівної площі 14 міль. належить селянам, а 3 міль. приватнім власникам.

Вся ця площа дає пересічно збору 1.132 міль. пудів хліба, з яких жита та пшениці 651 міль. або 58%, ячменю та вівса 418 міль. або 37%, гречки та проса 60 міль. або 5%.

Середнє споживання на душу жита та пшениці 14 пудів, усього споживається на Україні 442 міль., вівса та ячменю 288 міль. пудів, проса та гречки по 2 пуди на душу, тоб то споживається майже весь урожай.

Вивозиться за межі України пшениці та жита 209 міль. пудів, ячменю та вівса 121 міль. пудів. З цього урожаю 62% споживається на Україні, а 32% вивозиться. При тому, усього вивозу на долю Херсонщини, Катеринославщини та Таврії приходиться 77%, далі йдуть Полтавщина, Харківщина, Подділля та Київщина 21%. Чернігівщина сама вимагає ввозу.

Таку картину дає зазначена брошура, зараховуючи в межі України дев'ять губерній бувшої російської імперії. Радимо проглянути безпосереднє цікаві таблиці брошури.

О. Міхновський.

IV. Красне письменство.

778 *Модест Левицький. Оповідання т. I. Видавниче т-во „Січ“, Черкаси-Київ. Стор. 268. Ціна 5 карб. 50 коп.*

Модест Левицький належить до старої школи письменників, яка своїм завданням становила малювати побут народній, його життя. Була сила в цьому. Письменник був гуманістом. Він плакав, страждав, проклинав...

Але саме в цій силі й полягала слабкість. Це не парадокс. Це—факт: бо моральне не завжди буває художнім; проповідь—не завжди буває оповіданням...

Є, словом, межа, що за всякі обставини одділяє літературу від публіцистики. А ось саме цю межу часто-густо переходили наші письменники-народники. І в тому числі—Модест Левицький.

Перш за все, він висовує ідею. Вона червоною ниткою проходить крізь всі його оповідання. Її не можна не помітити, бо вона всюду підкреслена. Бо її він має на меті...

Це вже публіцистика, а не письменство.

Ідеологічна, мовляв, різниця між тим і другим саме й полягає в тому, що письменство не становить ідеї, а вона сама впливає в процесі творчості, тоді як публіцистика своїм вихідним пунктом становить якусь ідею.

Яка ж ідея? — Стара.

Є два світа, дві соціальних верстви: пани й раби. Доля судила для перших все, для других нічого. В той час, як на верхньому щаблі соціальної драбини „роскіш, облесливість та роспуста серед вельможів придворних, хабарі й казнокрадство серед урядових чиновників“,—на нижому щаблі—нужда, злидні, страждання, смерть. Ні дихання щастя, ні усмішки радості.

Умирає син у соцького, а він про нього навіть забуває зазначити становому — і б'є його становий не, дивлячись на батьківське горе („Забув“); „порожнім ходом“ заробляв Пухим важкий шматок хліба, — прийшла смерть і вся родина пішла з торбою по світу („Порожнім ходом“); дні й ночі вчився Рабинович, щоб здобути собі освіту, але... приходить закон життя, як фатум і... не стало Рабиновича („Одно слово“)...

І ще: коли шукати відгуку на страждання, — шукай його теж серед маленьких сірих людей, бо на горі, серед задоволених і щасливих --- знайдеш лише одну жорстокість („Союзник“, „Деда“, „Заяць“, „По закону“).

Нападає ще автор на закон, що виявляє свою жорстоку силу не во ім'я загального добра, а во ім'я гніту й ще більшого поневолення („По закону“, „Заяць“, „Стаття 182“, „Перша льгота“), закон, який на фоні неосвіченості народньої приймає характер абсурда. А ця неосвіченість — просто вражаюча: віра в те, що лікарі отруюють народ („Санітар“), і в мару, що в полі водить („Мана“), і в силу прокляття („Очі“); віра в забобони й свою вікову мудрість.

Оповідання написані гарною мовою й виявляють глибоку знайомість автора з селом. Але бракує художності, й тому вони часто переходять на веселий фельетон, де висміюється глузота й підлота всяких авантюристів („Союзник“, „Тасмичне вбивство“, „Наградні“, „Хатне лихо“); як фельетон в оповіданні занується „Тяжкий хрест“, „Кольда“, „У вагоні“.

Опріч того, занадто часто умирають дієві особи. Така одноманітність — антихудожня.

Взагалі, книжка має своє значіння, як матеріал і цікавий матеріал недавнього минулого.

Олександр Ковалевський.

779 М. Костомаров. Чернігівка. Бувальщина з другої половини XVII. Переклад з передмовою Б. Грінченка. Видання М. Грінченкової. 2-е вид. Київ. 1918. Ст. 210. Ціна 4 крб.

Московському першовтворі оповідання М. Костомарової „Чернігівка“ надає велику красу й привабливість та мова стародавніх документів, якою написано значну частину цієї „бувальщини“. Всі розмова дієвих осіб автор викладає такою мовою. Костомаров писав так те оповідання, бо й зміст його, й багато подробиць його він позичив у тих документах „Приказа Малія Росії, що він

використував за-для свого твору. Таким чином, цей твір дає огляд тих подій, що сталися на Україні й по-за її межами у другій половині XVII віку, й наближається до подібних праць того ж автора — „Кудеяр“, „Син“ і т. н. Але сливе всі інші „бувальщини“ Костомарова торкаються лише Московщини. Тому в них і та московська мова, якою розмовляють дієві особи, не вражає читача неприємно. Інша річ — „Чернігівка“, — в ній майже всі дієві особи українці, значна частина подій теж відбувається на Україні. Тому в „Чернігівці“ московська мова, навіть стародавня, не оздобляє викладу. Навпаки, вона позбавляє його національних українських рис, яких цілком природно вимагає вся влада цієї „бувальщини“. Принаймні розмови українців московською мовою в „Чернігівці“ надають їй багато штучності й неприродності. Тому з боку природності й історичної певності твір Костомарова завдяки перекладу на українську мову тільки покращав, бо він позбувся тих рис, що робили неприємне вражіння на читача.

Треба визнати, що переклад нашого славнозвісного письменника й вченого Б. Грінченка досить добре віддає той колір стародавності, що має цей твір Костомарова. Але не зрозуміло лише те, нащо було залишати без перекладу на українську мову поодинокі московські слова й навіть речення в розмовах москалів. Вони не надають московської вдачі тим розмовам, а тільки перешкоджають загальному приємному вражінню повісти. Краще було б перенести їх у примітки. Інша річ пояснення до назв місяців. Коли ці назви вживаються ріжно у нас і в Галичині, то треба й пояснити, як розуміє їх перекладчик. Але й те можна б було зробити один раз в примітці, що-б не засмічувати викладу зайвими поясненнями.

Видано книжку, як і всі видання д-ки М. Грінченкової, добре. Для нашого часу навіть не багато друкарських помилок. Ціну тепер можна теж визнати досить дешевою.

Проф. В. Данилевич.

780 Світова бібліотека № 1. Дж. Лондон. Залізна пята. Перекл. Ост. Нитка. Вид. Т-во „Криниця“. Київ, 1918. Стор. 336, ціна 16 гривень.

781 Світова бібліотека № 2. Рони-Старший. По огонь. Перекл. Ост. Нитка. Вид. Т-во „Криниця“. Київ, 1918. Стор. VII+220. Ціна 15 гривень.

Двома поіменованими книжками видавництво „Криниця“ розпочало видання перекладів світової літератури, вибіраючи, на

скільки можна судити по плану першої серії, або просто видатніші твори знаменитих авторів, які повинні бути в кожній бібліотеці, або ті зразки сучасного європейського письменства, що звернули на себе особливу увагу читачів оригінальністю думки чи цікавістю теми. З першої категорії в проспекті першої серії бачимо ймення Диккенса, Мопасана, з другої — твори Лондона, Уельса, Роні, Леру, Франса. Українське громадянство, розуміється, може лиш привітати цю щасливу ідею видавництва „Кривниця“, бо вже слід, нарешті, перекладну літературу в українській мові поставити врівень з потребами нашого читача, щоб він мав змогу знайомитись з західно-європейськими авторами без посередництва російських перекладчиків.

Перші випуски „Світової бібліотеки“ взагалі справляють добре враження як чепурною зверхністю, що нагадує томики популярних французьких видань, так і вибором матеріалу. В наш час всяких соціально-економічних експериментів і спроб перебудови громадського ладу революційними методами, особливий інтерес до себе викликають присвячені соціальним питанням твори красного письменства, бо не зрідка інтуїція талановитого поета дає йому змогу яскравіше і ширше освітити справу художніми образами, ніж це робить вчений дослідник теоретичним міркуванням. Поіменовані твори Роні-Старшого і Дж. Лондона як раз належать до такої соціологічної белетристики. Роман „По огонь“ — це власне, вступна глава до соціології, бо малює передісторичні часи і первісну людину в обстанові невпинної боротьби, яку вона провадила за своє існування проти стихій, звірів та людей ворогів. В майстерних картинах передісторичного життя на землі автор широко використав наукові досліди, і це робить його твори особливо цікавими для молоді, що, звичайно, захоплюється науковими популяризаціями. В передмові перекладчик додав стилю характеристику літературної творчості братів Роні.

Наче для порівняння, твір Дж. Лондона подає змальований фантазією автора прогноз майбутніх форм боротьби на життя і смерть між колективною Працею і колективним Капіталом. Збудовані по-части на дійсних фактах, узятих з соціально-економічних відносин Америки та революційного життя Росії, страшні пророцтва автора де-в чім наближаються до знайомої нам сучасності і, взагалі, вражають своїм реалізмом та без-

надійністю, — хоч це останнє, очевидно, і не було на думці автора...

Переклад в обох книжках, загалом кажучи, добрий, але було б бажано в дальших випусках „Світової бібліотеки“ бачити трохи менше чужих українській мові виразів, що де-коли своєю штучністю псуєть стиль перекладу, а де-коли навіть роблять текст незрозумілим. Вкажемо для прикладу на такі великорусизми, як „чучело“, „вяло“, „шуба“, „навіщать“, „учтиво“, „доля“ в розумінні „частки“. Як приклад незручно зформованих слів та виразів, можуть служити такі: „неповертальство“ (цеб-то — незграбність, неповороткість), „він попер дикого прокльона“, „він не посідав жвавости міркування“ (ваче-б то дословно з російського — „онъ не обладалъ живостью ссображенія“), „він не гордував з обережності“ (цеб-то — не нехтував обережністю) і т. и. Все ж ці дрібні дефекти не зменшують загального доброго враження праці д. Нитки і заслуги видавництва „Кривниця“.

П. Стебницький.

782—791 Універсальна бібліотека Видавництва „Грунт“ у Києві, р. 1918 № 1.—*Кнут Гамсун—Невольники кохання*. Переклад О. Жалоби, ст. 30 in 32, ц. 75 шагів. № 2.—*Андрі де-Реньє*. — Амурна пригода на морі. пер. М. Антонюк. Стор. 32, ц. 75 шагів. № 3.—*Валерій Брюсов*.—Елулій син Елулія. Пер. О. Жалоби. Стор. 30 ц. 75 ш. № 4.—*Оскар Уайльд*. — Соловейко і троянда. Пер. М. Марченка. Афоризми, вибір О. Назарука. Стор. 32, ц. 80 ш. № 5.—*Рабін-Дранат Тагор*. — Місяшний серп. Перек. Юх. Мих. Стор. 63, ц. 80 коп. № 6. — *Моріс Метерлінк*.—Непроханий гість. Пер. М. Антонюк. Стор. 63, ц. 80 коп. № 7. — *Август Стрінберг*. — Тільки початок. Перек. С. Трирог. Стор. 30, ц. 40 коп. № 8. *Казимир Тетмайер*. — Меланхолія. Пер. М. Лебединцев. Стор. 61, ц. 80 коп. № 9.—*Габріель д'Анунціо*—„Орсода“. Пер. О. Гурт. Стор. 119, ц. 1 р. 50 к. № 10.—*Зігьорн Обстфельдер*—Лів. Пер. В. Вільшанська. Стор. 31 ц. 40 к.

Перед нами перший десяток маленьких книжечок видавництва „Грунт“, що складають собою окремі оповідання та збірочки віршів видатніших європейських письменників. По характеру книжечок „Універсальної Бібліотеки“ можна бачити, що вона, числить переважно на того читача, що для розривки в подорожі купує собі першу книжку, яка впала йому в око на залізничному двірці. Одже зрозуміло, що такому читачеві не потрібна будь-яка система видавництва і він буде дивитись або на назву оповідання, або на прізвисьце автора; ніякого-ж діла до нумерації видавництва йому немає. Але-ж, коли доводиться розглядати видан-

ня в послідовнім порядку, то невільно повстає питання про систему, якої трималось видавництво і, на жаль, що-до „Ун. В.“, то в ній знайти тієї системи не можна. Кажемо — на жаль, бо в наш час ще не може бути отакої диференціації видань, щоб можна було числити тільки на якийсь, випадковий гурт споживача книжки. Бо й справді, коли на нашому ринкові не знайдеш жадної збірки Гамсуна, Уальда, Стрінберга, Тетмаера, Анунціо, — то й видання окремих оповідань набірають характер бібліотечної книжки. А тому бажано було би, щоби й вибір річей і переклад творів було зроблено як найкраще.

Одже цього в бібліотеці „Грунта“ ми не бачимо. Вибір оповідань цілком випадковий: побіч з справді кращими творами, що спричинилися до світової слави авторів і є характерними для їхньої творчості (напр. „Орсола“ д-Анунціо) поставлено такі речі, як „Мелянхолья“ Тетмаера, „Тільки початок“ — Стрінберга, що не відповідають зазначеним вище завданням.

Так само й з боку перекладу, коли читаєш вряд книжку за книжкою, то не маєш підстав гадати, що всі ці книжечки вийшли під однією маркою, бо ніякої спільної їм редакції, або й взагалі редакції не видно. А тим часом, по теперішньому моменту, коли наші письменні люди повинні прикладати як найбільше праці до обробки літературної мови, — добра редакція перекладів особливо необхідна, тоді-б ми не надибували таких дивоглядів, які густо трапляються в перекладах П. Антоноука: „Карлючники“ — моск. „крючники“, „з підосмалених лобів“, „загиджена відкидами“, „перешкоди траплялись рідкіш“, „вони плювались струмочками брудної течі никами своїх передів“, „приналягши на весла“, „в блуканнях по полям“, „після своєї дикунської викидки“, „біснுவатий“, „глуші фізіономії“, „муть“, „роздувавший“, „перериваемий“, „до стрійних дам“, „теплих областей“ („Амурна пригода на морі“). Або в перекладах О. Жалобя: „прозьба“, „дати клятву“, „як оказувалось“, „припадки кашлю“, „вживав інші заходи“ („Елулій син Елулія“); „щось мав проти мене“, „розгублено ходила“, „він мене позвав“, „глянув на мене відсутнім поглядом“ („Невольники Кохання“). Досить дубоваті й інші переклади, по яких безперечно не ходив червоний оливоць досвідченого редактора. Кращі переклади М. Марченка, О. Гурта.

Майже до всіх книжечок додано портрет письменника і часом просто прекрасні й

по думці й замыслу коротенькі характеристики літературної творчості кожного автора, написані талановитою рукою Леся Горенка. Ці додатки дуже збільшують вартість „Універсальної бібліотеки“.

Взагалі ж, коли дивитись на ці книжечки видавництва „Грунт“, як на першу спробу, то вони варті уваги, і треба побажати дальшого успіху й розвитку симпатичному почині.

В. Дикий.

792 *М. Горький. Макар Чудра.* Переклад з російського П. Ковальчук. Київ, 16 ст. in 16°, ціна 65 коп.

Написане умілою рукою такого визначного письменника, як М. Горький, оповідання „Макар Чудра“ уявляє з себе гімн волі, хвалу красі і гідності людини, спів жагучого кохання двох молодих сердець, такого широкого й безпосереднього, як саме життя циганське.

Оповідання „Макар Чудра“ читається в першотворі з великим естетичним задоволенням. Переклад П. Ковальчука можна читати лиш з обов'язку рецензента. Д. Ковальчук мову знає кепсько, з точками і комами цілком не рахується — раз-у-раз опускає, а художній смак ніколи й не почував у його в господі. Через те він перекладає: „надменність цариці“ (ст. 5); „за всією світою“ (зам. челяддю). „Наший табір їздив“ (ст. 6); „сдвигнув плечима“ (ст. 11). „Ледві я привів його в себе“, тоб-то повернув до тьми. „Кранала крапля за краплею кров“ (ст. 16).

Треба застерігти громадян од купівлі перекладу д. Ковальчука: задарма буде витрачено гроші. А гроші не малі — 65 коп. за 16 сторінок неграмотного, кепсько, на сірому папері виданого, перекладу.

Х. Майстренко.

V. Педагогіка і школа.

793 *С. Тисаревський. Методика природознавства.* Для вчителів початкових шкіл, учительських семінарій та педагогічних класів шкіл середніх. В-во Ф. С. Гавриша. Лубні, 1918. Ст. XIV+128+III. Ціна 6 гр. (3 карб.).

Коли б не деякі дефекти що-до мови та повний брак так потрібних малюнків, про книжку п. Тисаревського можна було б сказати коротко: прекрасно, цікаво, потрібно, — і на тому обмежити всю рецензію.

Але-ж, як було вище підкреслено в книжці є деякі дефекти і ми мусимо сказати про них хоч коротенько.

В передмові автор зауважує, що він, видаючи книжку на провінції, „не мав змоги внести в неї малюнків, що, само собою, одбилося на вартості книжки“. Цілком слушно. Бо, справді, малесенький рисунок чи малюнок швидче допоможе уяснити собі зміст якогось досліду, ніж довгі описи на кількох сторінках.

Далі—мова.

Часто-густо методику пересипано російськими слівцями, як, наприклад, „потомство“, „вещество“, „кусочки“, „постоянство“. Коло багатьох слів українських у дужках стоїть слово російське, яке його пояснює, напр., скінка (лучинка), цибулька (луковиця) і т. д. Це останнє цілком практично, бо методикою очевидно користуватимуться наші, будь-що будь, зросійщені вчителі, але ж оті „постоянства“ та „кусочки“ треба викинути.

Перед другим виданням безумовно потрібно пильно переглянути книжку і подивитись, щоб туди знову не потрапило ніяких „коштовних дослідів“. „Коштовний дослід“ це такий, певне, що коштує дуже багато, а справді п. Тисаревський не подає дорогих дослідів і в цім разі мав на думці сказати про щось цінне, а не коштовне.

Крім того термінологія в одній книжці повинна бути однаковою на всіх сторінках, при всяких випадках. А в методиці Тисаревського в однім місці читаємо „животина“, а в другім (про те саме)— „товарини свійські“.

Автор методики не скрізь погоджується з старими проектами термінології, але це не велика хиба.

На останку треба підкреслити, що п. Тисаревський очевидно має педагогічний досвід і використав його належне, пишучи вою методику. Всі методи викладу, програми лекцій, теми для екскурсій розглянуто до найменчих дрібниць, складено захоплююче й цікаво. До книжки долучено три додатки: 1) список необхідного приладдя для навчання природознавства (найдешевше, найпростіше), 2) література по природознавству і 3) конспекти уроків по природознавству. Кінчаючи з побіжним оглядом цієї книжки, мусимо звернути на неї як найбільшу увагу наших вчителів.

С. Паночіні.

VI. Видання для дітей.

794 Абу-Каземові Капці. Арабська казка. І. Франка. Київ, видавництво „Волошки“ 1918 р., стор. 36 in quarto ціни не зазначено, з багатьма малюнками Н. Геркена.

Ця книжка одного з найвидатніших наших письменників робить величезне враження і викликає невільне бажання кілька разів перечитати її, мов би чудову музику переслухати.

В передмові до цієї книжки проф. І. Свенціцький, між иншим, так висловлюється про вагу не тільки цієї казки, а взагалі всіх творів І. Франка: „Прочитати цю казку, та не забути й про „Лиса Микиту“ — можна багато скористати для душі й тіла: насмієтесь доволі, а ще більшому навчитесь, бо багдадських суддів не мало на світі, а в вас всіх не мало ворогів, що коять вам зради, то навчитесь, як з ними бути, щоб їм клином світ зійшовся“.

„Щоб стати дитячим письменником, треба мати не тільки талант, але й особливий геній... — казав ще В. Белінський. — Потрібна душа шляхетна, любляча, лагідна, спокійна, дитяче-проста; розум високий, освічений; світлий, погляд на речі і жива поетична фантазія, здібна уявити все в одухотворених барвистих образах“...

І. Франко всі ці здібности мав і ще з дитинства вілчув на своїй власній спині тягар всіх отих ненормальних обставин життя, які вщент руйнують увесь дитячий склад душевних переживань і врешті утворюють нам не людей з криштально чистим сумлінням, а якихсь потвір, загорнених в шкаралуцу всяких хижих інстинктів й злочинних думок...

Тому то, складаючи для дітей книжки, Франко завжди мав на увазі, що ми повинні навчити дітей задалегідь, що людина — надто складне створіння, і що під шкаралуцою розбійника, злодія, поганця і т. ин., переховується душа, здатна й до високолюдських пориваннів й переживань. Ото-ж своїми казками та оповіданнями він і силкується розвинути в дітях любов до правди й порядности тільки за для цих самих здібностей, а не за для нагороди, які чекають носителів таких ідеалів...

Переказувати „Абу-Каземові Капці“ своїми словами,—це було б занадто тяжко, бо в такім разі цей твір „не заспівав би своєї дзвінкої співанки новим голосом“...

На жаль, не можемо ми з певністю сказати, чи досить була коли поширена се-

ред нашого українського громадянства ця казка, бо на книжці не зазначено, яке це видання. Відомо нам, що в 1899 р. в м. Черкасах було видруковано цю казку, а після того її на нашому книжковому ринкові зовсім не було. І це дуже прикро, бо не одна б сотня—тисяча наших дітей та й дорослих навчилася б з цієї казки, як треба жити по правді, до чого саме йти, з чим боротись, а що любити, і яким шляхом в житті простувати. А ще ж за цією казкою йде ціла низка таких же користних й хороших книжок І. Франка, які б викликали не одну сльозу дитячого замилювання, як от: „Лис Микита“, „Коли ще звірі говорили“, „Милій Мирон“, „Грицева шкільна наука“, „Борис Граб“, „Оловець“ та інші. Та їх не маємо в продажу...

Тільки от, що мова цих оповідань буде трохи відрізнятися від нашої. Правда, біда з того не така вже й велика, особливо коли пригадати, з якими труднощами заучували по наших школах школярки, — такої ж дивною красою для росіян казку А. Пушкіна „Казка про рибалку та рибку“, — а для наших дітей мало чого варту, бо вона давала їм цілу безліч зовсім незрозумілих слів, виразів і цим тільки затемняла їхню пам'ять.

Олекса Діхтярь.

795 Г. Бічер-Стоу. „Дядькова Томова хата, або життя рабів-негрів“. Вид. Бібліотеки „Молодість“ № XVII. Трохи скоротивши, переказала М. Загірня. Київ, 1918 р. стор. 272, ц. 9 карб.

Всесвітнє відомий твір гуманістки-письменниці американської, „Дядькова Томова хата“ оце вже вдруге з'являється на нашому книжковому ринкові. Попереднє видання скорочено й пристосовано було до потреб та розуміння дітей молодшого віку і належало вид-ву „Час“ (див. реценз. № 744).

Вийшовши з-під пера авторки на світ Божий р. 1852, твір п. Стоу відзначив через себе в історії конаючого „чорного народу“ Америки — негрів, може, одну з найшасливіщих сторінок, а в історії європейських народів освічених — один з найлюдяніщих зчинків...

Дивна доля часом припадає на деякі книги, цей найдорогоцінніший витвір людини!.. Звернути увагу хоч би ось на що. Неблизкучий, а навіть навпаки — зовсім звичайний з боку художнього, твір цей на протязі мало не семидесяти років, що існує він у літературі всесвітній, — зробив правдиво тріумфійну подорож по світові ціло-

му... У себе на батьківщині, в Америці, він розійшовся в 600.000 примірниках ще за життя авторки; в Англії він виніс 35 видань ще до початку ХХ в.; нарешті, його перекладено 20-тю різними мовами народними!.. Його й зараз перечитуємо з тим же захопленням і цікавістю, що і в далекому юнацтві!..

Що ж то утворило цю невмірущу внутрішню красу творові п. Стоу та заховало за ним вічну цікавість? — те що це оповідання від початку й до самого краю проймає й осяяно найшляхетнішим почуттям людським — гуманністю та глибокою й щирою любов'ю до людини, яко людини!..

Подати таку книгу нашому сучасному юнацтву — саме на часі. Ми так багато за останні роки розгубили людських почуттів!.. Хай же наше юнацтво набірається тих святих почуттів хоч з книг, коли їх не зустрічає воно в оточуючій житті!..

Своє відношення до оригіналу авторка українська п. Загірня відзначає через слово: „*переказала*“. І це цілком правдиво, бо хоч і кожний переклад з чужої мови є необхідно *переказом*, але у п. Загірньої він є переказом в найкращім розумінні слова. Це такий мистецький переказ оригіналу, що в багатьох місцях дуже вдатно закрашує протокольність та сухість самого оригіналу.

Видано книгу, як і всі попередні речі бібліотеки „Молодість“, гарно зо всіх боків... Бракує тільки біографічної передмови, що обов'язково повинно було додати; є подекуди друкарські помилки та ціна, по нашому, надзвичайно висока навіть для теперішнього божевільного часу...

Олександр Ходзицький.

VII. Біографії.

796 Каваленко-Коломацький Гр. (Гетьманець). В дні журби і печалі. До п'ятих роковин смерті Михайла Коцюбинського. (3 грюма портретами і автографом). Київ. 1918 р. 32 стр. in 16. Ціна 70 коп. 10 шагів від продажної ціни книжки піде на надгробний пам'ятник М. Коцюбинському (Видруковано 10.000 екз.)

В початку брошурки уміщено вірш О. Олеся „Над могилою М. М. Коцюбинського“ а далі йде переказ про те, в якому вигляді перебуває тепер могила одного з вдатніщих наших письменників — М. Коцюбинського: вона зовсім зобута і на ній стоїть тільки простий деревляний хрест. Це і дало привід автору написати свою брошуру, щоб нагадати громадянству про великого діяча і великого художника України, а потім — як каже д. Гетьманець — „зтягти з

тих громадян, що куплять його брошуру, 10 шагів на утворення фонду на надгробний пам'ятник письменникові". Вся брошура має на меті намалювати те тяжке життя, яке випало на долю М. Коцюбинського, коли він за-ради шматка хліба повинен був тягнути лямку чиновника, задушуючи в собі той поетичний настрій, який часом серед сухої офіційної роботи пробуджувався у нього. Але цього не досить! Та нудна праця не давала навіть доброго м'якого хліба нашому письменнику, і він дочасно згорів за своєю роботою, чого нігде, в якій небудь іншій стороні з більш розвненим національним почуттям ми за наших часів не побачим. І автор з великим обуренням звертається до заможних людей, до дуків — багатирів, українців по крові, яким тепер так до смаку українська державність, і питає їх, де вони були досі і чом вони не допомагали тим, хто витворював ті культурні цінності, що з'являються підвалиною до тієї національної державности української. Але це справедливе обурення нібді робить автора занадто роздратованим і доводить його до гострих думок: так, напр., російську культуру він називає псевдокультурою і гадає, що її тільки підпирав *идол* (це б то царь?), а сама вона нічого не варта. Коли наш земляк Гоголь в своїх „Мертвих душах“ дуже славословив руський (великоруський) народ, сміючись над чужими націями, то критик Белінський казав, що треба всякому признавати те, що він заслуговує. Так і тут — великоруська культура має свої духові цінності, витворені незважаючи на всякі перепони з боку уряду, і не можна не визнавати за нею всяких позитивних рис....

М. Марковський.

VIII. Поезії.

797 Михайло Семенко. Дев'ять поем (1918). В-во „Сяйво“. Київ. 32 ст. Ц. 10 гривень.

Як і першу книжку Михайла Семенка „Щиро задається“, так і „Дев'ять поем“ не можна вважати за явище цінне і потрібне нині, хоча може де кому і здається цікавим самий факт появи „українського футуриста“. Але, на мою думку, футуризм уже в минулому. Футуризм — це останнє слово тої механічної „культури“, якою так пишався Захід і яка переживає тепер величезну кризу. Футуризм з його апотеозом матеріального поступу, культом речей, особливо моторів, аеропланів, дредноутів, а також з

його закличами до війни, — це „не ребячество, а собачья старость европейской буржуазии“, як каже Г. Чулков („Вчера и сегодня“. М. 1916. 93 ст.)

Але треба сказати, що крім імперіаліста Марінетті або самозакоханого Северяніна серед футуристів знайдемо і трагічного В. Маяковського, з його зненавистю до гладких і нікчемних сучасників:

„Какъ въ зажирѣвшее ухо втиснуть
имъ тихое слово? („Простое какъ
мычаніе“. П. 1916 г. 111 ст.), —

з його революційними закликами:

„...въ терновомъ вѣнкѣ революцій
Грядетъ какой-то годъ.

...Уже ничего простить нельзя

Я выжегъ души, гдѣ нѣжность растили“.

Але не тільки руїну несе з собою поет, —

„...символь жизнь я тащу

милліоны огромныхъ чистыхъ любвей

И милліоны милліоновъ маленькихъ
грязныхъ любятъ“.

В. Маяковський — це вже переможний вихід із футуризму, і не дарма критика все уважніше придивляється до талановитого поета.

Коли ж ми звернемо увагу на М. Семенка, то не побачимо в його поемах і поезіях ні внутрішньої глибини, ні поважної думки. Він так гягнеться, зовсім на зразок Северяніна, до всього, що приваблює його у житті сучасного міста:

„Шоколадний вечір. Купи нерухомих
каштанів.

Еластична упругість виблискуючих шин.

Улиця виглядає напів-святково. Про-
бігають алюмінієві лані

Рух збивається з ритму обганяльно-
стями машин.

Електричні одвертості закликають
інтимо-шантанно.

Широким жестом промайнув елегант-
ний уклін.

Таємно-безшумно доторкуються фалдів
матові панни.

Кожний квартал бризкає тисячами різ-
нородних рисок і мін (13 ст).

Тільки описові завдання і ставить собі, здається, поет у своїх творах; одна поема, наприклад, зветься „Миколаївська — Хрещатик — В.-Васильківська“, друга „Interieur“ і т. и. Навіть коли М. Семенко пише „роѣме social“, то лише фарби, звуки цікаві для нього — ця поема зветься „Дим і гриск“. Трагічних суперечностей нашого часу молодий поет ще не може зрозуміти і освітити. Він ставить перед собою найбільше мальов-

ничі цілі — тому, мабуть, і бракує йому мелодійности. А все таки треба дбати про „словесну інструментовку“. Слід би також ухилятися од абстракційних виразів, на зразок —

„Час і простір зливаються в ірреальність

Закони природи підпадають впливу
Утворюється великий синтез об'єктивности й егоцентризму

Апогеї заходу й сходу зливаються в жагучий скок в жагучім єднанні (5 ст).

Хіба ж є поезія в таких досить темних і нудних промовах?

П. Філіпович.

798 „П'єро кохає“. Містерії (1916—1917). Михайло Семенко. Інтимні поезії. Книга друга. В во „Сяйво“. Київ, 1918, 93 стор. Ц. 15 грив.

Видруковані на гарному папері твори д. Семенка зброшуровані в обгортку, яка очевидно повинна символізувати кохання П'єро. Не внакше. По білому папері розкидані червоні плями, а зверху викручено щось невідоме—не то рожа, не то скручена в кільце смертоносна кобра.

Перегортаємо одну-другу сторінку, довідуємося мимохідь, що друковано цих творів шановного автора 1000 примірників і, набравшись відваги, поглиблюємося в саму гущу поезії д. Семенка.

Читаємо, що у поета „немає костюма“, що його мила „зворушена осинеплямлена—зі схвильованим носом“, що „червоноплямиться за оградістю парка“, що поет для чогось „на душу свою насунув фіранки“, і ніяк не можемо зрозуміти, звідкіля може з'явитися у чоловіка така сила претензій, стільки самовпевнености і розвязности.

Чоловік напише:

„Ви образились за мій поцілунок—
Так, він був цілком без зв'язку.
Але я винив найсолодчий трунок,
Що відбився в мозку“...

і рахус, що він поет.

Та й поет не аби який, а той, якому належить утворити нові шляхи в поезії, показати людям твори надзвичайної краси і сили, закласти підвалини для будування храму нового мистецтва.

Чоловік глибоко вірить в це.

А на ділі?

На ділі досить звичайні вірші, грубо скомпоновані, не граціозні, одноманітні і скучні.

1149

На ділі—маленький талант, що загруз в безнадійній претензійности, виліз на ходулі футуризма і не може з них злізти.

На ділі:

„Що-ранно роблю моціон.

І зустрічаю неодмінно.

А над вечір—ми біля бухти незмінно
І на нас дивиться Оріон“...

На ділі—розмова про „футбольний настрій“, про плани поїздки в Чикаго чи Мельбурн, чудернацькі вибрики і бажання „бути кондуктором на товарному потязі“...

П'єро кохає.

Може, переживаючи таку пору, переходючи од веселих до гірких хвилин, од радісних до сумних настроїв, людина може договоритись і до таких річей, які розповідає д. Семенко, але—хіба то поезія? Хіба то дає право чоловікові друкувати це і називати віршами і вводити „во іскушеніє“ читачів!...

Охоче віримо, що в душі бідного П'єро є і „Уйтман і Стрінберг“, як він запевняє у віршу („Русокосого оточила“), але це не дає права йому дивитися зверху вниз на українську поезію і рахувати себе істотою вищого ґатунку.

Тим більше, що і в Уйтмана і в Стрінберга, які оселилися буцім-то в душі д. Семенка, доводиться вірити лише на слово.

Що спільного з ними має така поезія:

„Доля поглумилася над нікчемними
вами,—

Гей, підходьте — гей ви, я хочу дати
вам по морді!“...

Такі речі пише людина, яка запевняє нас в тім, що

„Я весь належу небесам“...

Загальне вражіння од книжки творів д. Семенка: гарний папер.

Л. Бурчак.

799 *Д. С. Мамчур.* В споругах недолі. Поезії. Книжка перша. Бердичів, 1918 р., ст. 77, ціна 2 карб. 15 коп.

Можливо, що д. Мамчур і гарний чоловік, але про його вірші цього сказати не можна. Хто з нас в душі не поет, не лицарь, не філософ? Майже — всякий. Але, щоб бути поетом, потрібні: дар слова, талант і самокритика.

А у д. Мамчура саме цього і немає.

Щоб далеко не ходити, наведу один з його віршів—„Іди“:

1150

„Іди... я тебе приласкаю,
Як місяць вечірню зору;
Як гай пташиння привітаю
І вкупі з тобою... згору...
Тоді ми не будем ходити—
Ми будем повітром літати,
Друг з другом весь вік говорити,
Друг друга весь вік обнімать“.

Крім пустопорожніх фраз—нічогосінько немає.
П. Гай.

ІХ. Театр і пьеси.

800 *І. Тогобочній. Жидівка Вихрестка.* Драма на 5-ть дій. Видання друге, Київ, 1918 року, ст. 78, 16^о, ціна 2 карб. 25 коп. „Жидівці Вихрестці“, як драмі на 5-ть дій, поталанило: в свій час до цього „шматка грубого життя“ — життя, що позначилось в коханні сільського парубка Стевана з жидівкою Сарою, охрещенні останньої і божевіллі її батька Лейби на ґрунті релігійних причинків, — докладали рук такі визначні таланти, як Заньковецька (в ролі Сарри), Борисоглібська (Кулина), небіжчик Загорський (Лейба) і творили з нього „сладостную легенду“. З свого боку і антрепренсьори, не в тім'я цвяхом биті, приурочували вистави драми д. Тогобочнього на „дні суботні“ і інші жидівські свята, тим самим граючи на національнім почутті синів Ізраїля. Ці дві умови, разом взяті, справляли те, що „Жидівка Вихрестка“, раз-у-раз латала кишені театральних підприємців, проходячи з авшлагом.

Ще й тепер деякі орударі театральної умілости час-од-часу зважуються відновляти вистави „Жидівки Вихрестки“. Не розуміємо причин до того: завдання театра не догождати юрбі, потураючи її невибагливому смаку, а вести юрбу за собою прямоючи до вищих ідеалів, до загально-людської правди. Драма Тогобочнього, як побутова, написана в натетичних тонах, — для подібної місії не придатна. Одначе, на селі, в глухій провинції, де людність потребує ще спрокволого призвичаїння до театру, потребує легкого і комичного, або жалісливого, б'ючого по нервах, матеріялу, нарешті, де діячі кону—аматорські гуртки не мають складних технічних засобів і пристроїв, — „Жидівка Вихрестка“ ще може бути бажаною пьесою. Самогубство, божевілля, обмежений гурт дієвих осіб, примітивність бутафорії, такі сентенції, як ось ця, виголошена Панасом на адресу Степана, що довів до самогубства свою жінку — Жидівку Вихрестку:

Іди собі, душоубе, звідкіль прийшов: пізно вже кається. Ти не варт того, щоб тебе й поховали разом з нею... Ти одірвав її од батька, од віри і примусив померти наглою смертю... Бог тебе за це покарає!.. (ст. 77),

1151

все це те, що сириятиме успіху, „Жидівки Вихрестки“ на селі.

На книзі зазначено: дозволено до вистави 16 марта 1896 року за № 1883. Па-віще?

Х. Майстренко.

Шкільні підручники.

(Які підручники школа має в нинішньому шкільному році і чого їй ще бракує)

Як відомо, до революції 1917 року наша українська школа була в тяжкому становищі, бо старий російський уряд всіма засобами провадив русифікацію людности України і тому забороняв провадити навчання в українських школах на рідній мові. Так само під заборонаю було і видання підручників на українській мові. Тому, коли в 1917 році, після революції стало можливо провадити рідною мовою навчання по наших школах, то поставити те навчання, як слід, не було змоги: бракувало підручників. Українські видавництва своєчасно звернули на це увагу, але задовольнити негайні потреби шкіл не мали змоги за браком грошей, паперу та через різні революційні події. З огляду на все це міністерство народньої освіти з початку 1918 року заснувало окремий видавничий відділ, завданням котрого і було забезпечити школи необхідними підручниками на біжучий шкільний рік. На витрати в цій справі міністерство прохало асигнувати з державних коштів 5 міль. карб., але гетьманське правительство асигнувало тільки 2 міль., з якими міністерство і почало намічену працю весною минулого року.

В якій же мірі те, що зроблено, може задовольнити нашу школу і перш за все школу початкову?

По відомостям міністерства народньої освіти зараз мається 44761 комплект однокласових початкових шкіл і 1598 комплектів двохкласових, рахуючи кожний комплект по 50 учнів. З цих комплектів, звичайно, більш усього комплектів першого року навчання (в нових школах) і взагалі більш усього учнів приходить на перший рік навчання. По деяких відомостях, можна приблизно лічити до мільона душ дітей першого року навчання, другого року — до $\frac{1}{2}$ мільона, а решта — 3-го та 4-го року навчання.

Відомо, що для 1-го року навчання малось бути видано при допомозі міністерства

1152

граматок 950 т. примірників, читанок—600 тисяч прим. і задачників—350 тисяч примірників; крім того, різні приватні видавництва мали видати граматок де-кілька сот тисяч прим. (7-ми авторів), читанок до 600 тисяч примірників і задачників не більше, як 100 тисяч примірників. Але з тих підручників, на видавня яких міністерство дало допомогу,—700 тис. прим. граматок (Черкасенка і Воронця), так само читанок 500 тисяч прим. (теж Черкасенка і Воронця) і задачників 300 тис. примірн. (Ченіги) до кінця минулого півріччя шкільного року, як відомо, ще не видано. Отже бачимо, що перший рік навчання підручниками не забезпечено.

Для другого року навчання при допомозі міністерства мали видати читанку Черкасенка в 300 тис. примірниках, задачника Ченіги—300 тис. прим. і Басараба 50 тис. примірн., але з цих підручників своєчасно вийшло тільки задачник Басараба. Маються відомости, що видано приватними видавництвами до 200 тис. примірників читанки для другого року навчання і де-кілька десятків тисяч задачників. Як видно, і другий рік навчання підручниками не задоволено.

Для 3-го року навчання за допомогою міністерства видано лише 20 тис. прим. читанки Білоусенка, приватними видавництвами читанок видано де-кілька сотень тисяч примірників, а задачників малось бути видано де-кілька десятків тисяч прим., тобто виходить, що читанками школа повинна бути задоволена, а задачниками ні.

Для 4-го року навчання приватними видавництвами малось бути видано читанок така кількість примірників, яка повинна була б задовольнити школу (Черкасенка 4 част., Крушельницького та інші); що-ж торкається задачників, то ними потреби школи задоволені мало, хоч різні видавництва мали видати задачники—Степовика, Тимошенка та інші (не ухвалені міністерством). Теж нема досить шкільних підручників по граматиці, по географії та по історії України.

Вища початкова та середня школа дуже мало забезпечені підручниками, а деяких підручників зовсім немає. Міністерство народньої освіти, звернувши увагу на забезпечення шкільними книжками початкових шкіл, мало фінансувало видання підручників для шкіл середніх і вищих початкових. Так, при його допомозі видано граматику Огієнка по 100 тис. примірників 1-ї та 2-ї частини, систематичний курс арифметики Шарка—35 тис. примірн., арифме-

тичн. задачник Шульгиної-Ішук 1 част.—40 т. і 2 част. 50 тис. примірн., арифметичн. задачник Верещагіна, 3 часть—30 тисяч, алгебру Боришкевича—20 тис. прим., алгебрійний задачник Шапошникова і Вальцова 1-а част. 25 тис. і 2-га част.—10 тис. прим.; крім того, малось бути видані, при допомозі міністерства, підручники по географії Рудницького, мапа й атласи. Приватні видавництва мали видати деяку кількість читанок, хрестоматій, граматок, арифметик, підручників по природознавству, по історії географії і Закону Божому, але маємо відомости, що більшу частину з намічених для видання підручників і досі не видано.

Крім того, зовсім немає підручників по українознавству для неукраїнських шкіл.

Отже міністерство народньої освіти мусить звернути особливу увагу на видання шкільних підручників для всіх шкіл України, щоб хоч в майбутньому шкільному році школа своєчасно була дійсно забезпечена. За для цього міністерству треба не тільки давати грошову допомогу на видання придатних для шкіл підручників, — треба виявити більше ініціативи в видавничій справі: давати видатнішим педагогам замовлення на складання підручників, дбати про переклад на українську мову найкращих шкільних книжок з чужих мов і, можливо, в цілях як найскорішого задоволення потреб школи, заложити свою власну друкарню.

М. Мукалов.

Видавнича хроніка.

† 25 січня року 1919 по дорозі в Париж помер в потязі від припадка грудної жаби професор М. І. Туган-Барановський.

● В-че т-во „Час“ у Києві виготовило до друку дві ще не друковані історичні повісті Ів. Нечуя-Левицького — „Ярема Вишневецький“ і „Гетьман Іван Виговський“, „Згадки з життя“ Є. Чикаленка; „Театральні згадки“ М. Садовського, 3 серії ілюстрацій з нотами до українських дум та пісень А. Ждахи і серію плакатів, зразків малюнків для шкільного малювання В. П—а.

● Воно-ж готує до друку альбом зразків українського будівництва Д. Дяченка.

● Те-ж видавництво повторює другим виданням такі книжки: Є. Тимченко: Граматика; С. Петлюра: Незабутні; К. Широцький: Коліївщина; Є. Ожешко: Gloria victis. Є. Гребінка: Чайківський; Л. Старицька: Гетьман Дорошенко; М. Старицький: Богдан Хмельницький та інші.

● „Благодійне Т-во вид. загально-користних та дешевих книжок“ прийняло до друку книжку Д. Дорошенка про польск. поета Міцкевича (на укр. мові).

● В-че товариство „Криниця“ у Києві цими днями випускає з друку книжку М. Драгоманова: „Нові українські пісні про громадські справи“ (1564—1880), передрук женецького видання.

● Те-ж видавництво розпочало серію видань „Шкільної Бібліотеки“ під редакцією Ол. Дорошенка. Виготовлені до друку і друкуються такі книжки: ч. 1. Іван Котляревський. — Енеїда. З примітками та критичними статтями; ч. 2. Гулак Артемівський, Гребінка і др. Вибір творів з статтями; ч. 3. Квітка-Основ'яненко. Вибір творів; ч. 4. Т. Шевченко. Вибір творів; ч. 5. Марко Вовчок. Ганна Барвінок. Вибір творів.

● В-че т-во „Друкарь“ у Києві готує до видання альбом українських історичних портретів з біографіями, написаними В. Модзалевським і вступною статтю проф. К. Широцького. Репродукцію портретів замовлено за кордоном.

● Те-ж видавництво прийняло до друку книгу Д. Дорошенка—монографію про М. І. Костомарова.

● В-во Є. Череповського прийняло до друку книжку проф. Ів. Огієнка „Головні правила українського правопису“. Книжку ухвалено мін. нар. осв. для шкільного вжитку.

● Видавництво „Всеувиго“ у Києві незабаром випускає з друку такі підручники: Троїцький. Природа та її явища. Перекл. з моск.; Баранов, П. Початкова фізика, перекл. з моск.; Шансель і Глезер. Практичний курс французької мови, ч. 1; Шаллянд. Граматика французької мови, ч. 1.

● Видавництво „Праця“ у Києві виготовило до друку такі книжки: проф. П. А. Тутковський. Про земельну кору; проф. В. Чирвінський. Геологічна будова України в зв'язку з її природними багатствами; доц. М. Безбородько. Про що говорять камні; проф. В. Лучицький. Будівельні камні та інші корисні мінерали на Україні.

● В-во „Дніпросоюз“ у Києві друкує такі книжки: Ів. Прихоженко. Споживче товариство; С. Андрієнко. Про загальні збори товариств; О. Касау. Організація та практика споживчої кооперації в Англії.

● В-во Центрального Укр. Сільсько-Господ. Кооп. Союзу незабаром випускає з друку такі книжки: В. Коваль. Про конюшину, як її обробляти, розводити і яка користь од неї в сільск. господарстві. „Справочник по сільсько-господарській кооперації“, П. Мороз. Люцерна; А. Головка. Порадник по яєшній кооперації.

● В-во „Серп і Молот“ друкує такі книжки: Т. Гайне. Повний збір. творів т. II—нові пісні; Поліщук. Тіні минулого. Українські легенди; В. Чернов. Реалістичний монізм в соціології; В. Чернов. До теорії класової боротьби. Незабаром почнеться видання творів О. Кобиллянської.

● Те-ж в-во готує такі переклади: 1) Зімел. Основні проблеми соціології; 2) Ю. Гачек. Державне право сучасних демократій у порівнюючому викладі; 3) Л. Бусенар. Острів у полум'я. Роман для юнацтва з часів повстання острова Куби за незалежність.

● Друкуються такі книжки А. Крушельницького: „Українська читанка“ для I кл. середніх

шкіл—том V; том VI для 2 кл., том VII для 3 кл.; том VIII для 4 кл.; том IX для 5 кл.—Староукраїнське письменство, част. I; том X для 6 кл.—Староукраїнське письменство, част. II; том XI для 7 кл.—Українське письменство від 1798—1876 р.; том XII для 8 кл.—Українське письменство після 1878 р.

● Друкуються і незабаром вийдуть такі підручники співу і співаники: К. Стеценко. Початковий курс навчання дітей нотного співу (методико-дідактичні замітки); Степовий, Я.: „Проліски“, збірники дитячих пісень, випуск I, II, III і IV; Кошиць, О.: Патріотичний співаник (20 пісень для чоловічого хору); Лисенко, М.: Збірник народніх пісень для хору. Десяток V, VI, XI, XII; його ж: Музика до „Кобзаря“ Шевченка серія VI і VII; його ж: Жалібний марш“ на міш. хор.

● В-че Т-во „Сіач“ у Черкасах незабаром випускає з друку книжку Д. Донцова „Мазепа й мазепинці“.

● Те-ж видавництво готує до друку збірники оповідань В. Самійленка, „Шкільні спогади — Оф. Левинського і слідуючі твори Ів. Франка: „Учитель“, „Зів'яле листя“, „Украдене щастя“, „Воа Constriefor“, „Для домашнього огнища“ та інші.

● В-че т-во „Голось“ у Києві готує до друку такі книжки: проф. К. Г. Воблий. Экономическая география Украины; проф. Н. Грунскій. Хрестоматія нової української літератури; проф. П. Тутковський. Украина. Географ. и естеств.-историч. очерки.

Літературне життя.

◁▷ В 1919 році в часопису „Наше Минувле“ друкуватиметься серія споминів і вражень Д. Дорошенка під назвою „Галицька Руїна“ з історії інвазії Рос. війська в Галичині в р.р. 1914—1917 з документальними додатками.

◁▷ Незабаром у Києві почне виходити часопис української студентської спілки „Студент“.

◁▷ Термін, що було визначено відділом Санітарної Просвіти Мін-ва Нар. Здор. й Опік. для подачі рукописів по оголошеному конкурсу на складання брошур та метеликів про різні недуги, через загально-політичні обставини перенесено з 1-го грудня 1918 р. на-далі. Надходить багато рукописів.

◁▷ Педагог Таїров склав підручник по тригонометрії українською мовою.

Видавець—Т-во „Час“.

Редактор—В. Старий.

Зміст журналів.

Наше Минувле. Ч. 2 1918 р.

Зміст. I М. Плевако. Григорій Квітка-Основ'яненко. З нагоди 75-ліття з дня смерті (8/VIII 1918). II В. Міяковський. Куліш і Квітка. III Сергій Єфремов. Квітка в Галичині. IV. I. Айзеншток. Замітки про Г. Ф. Квітку. V. Д. Овсянко-Куликовський. Михайло Петрович Драгоманов. IV. Листи М. Коцюбинського до М. Могилянського. З передмовою Мих. Могилянського. VII. Євг. Овацький. Сторінка з історії Генерального Суду та прокуратури на Україні в другій полов. XVIII в. VIII. В. Міяковський. Куліш і цензура. IX. Вячеслав Прок. пович. Христос-Отроча з київської псалтирі р. 1697. X. О. Соловій (Соловйов). Нові данні до біографії С. Д. Носа. XI. Некрольоги й спомини. † Хв. Кіндр. Вовк. — П. Стебницький. Спомини про Хв. К. Вовка — † А. М. Ляхоцький.

—Лідія Ш-ва—Др-ва. Антін Ляхоцький (Кузьма). (Спомини).—Сергій Єфремов. Хв. Вовк про Кузьму-Ляхоцького (з споминів).—† Л. М. Драгоманова.—† Ів. Матв. Стещенко.—† Б. Дорошкевич.—Д. Багалій. Памяти О. Д. Твердохлібова. XII. Архив літературний. П. Стебницький. До біографії І. П. Котларевського.—Невідомий вірш В. С. Олександрова. Подав. I. Айзеншток. — Пав. Зайцев. Незнаний вірш П. Артеморського - Гулака. XIII. Архив історичний. Анна Каманіна. Громадський банк в першій половині XIX століття.—Проф. Дм. Багалій. Нові джерела про Кирило Методієвське братство. XIV. Полиця антиквара бібліофіла. В. Модзалевський. Pro domo sua. Київ. 1893.—В. Модзалевський. Де що про давніх інтролігаторів. XV. Хроника. Інституції та товариства. Архивна справа. Музеї. Памятки мистецтва й старовини. Памятники й некрополь. Ювідеї.

Нові видання, надіслані до редакції „Книгаря“.

1098 **Агроном і кооператор.** — Третій збірник статей. Під редакцією А. Терниченка. Т-во „Український Агровом“. Київ. 1918 р. Ст. 90 in 16°. Ц. 4 карб.

Андерсен, Х. — Снігова королева. Казка. В-че т-во „Кривниця“. Київ. 1918 р. Ст. 40. Ц. 2 карб.

1100 **Арифметичні правила для початкових шкіл.** — Склад Я. Чедіга. Видання друге. В-во „Українська Школа“. Київ. 1918. Ст. 40. Ц. 3 гривні.

Верховинець, В. (Костів). — Українська хореографія. Теорія українського народнього танка. Ілюстр. арт.-мал Колоса. Вид. „Шлях“. № 30. Київ. 1919 р. Ст. 46 in quarto. Ц. 4 карб.

Гайне, Г. — Книга пісень. Т. м I. Ч. 2. Перекл. Д. Загула й В. Кобилянського. Київ. 1919 р. Вид. „Серп і Молот“. Ст. 132. Ц. 9 гривень.

Гетьманець, Гр. (Гр. Сьогобочний). — Наші перші народолюбці і письменники-поети. (Доленга - Ходаковський, Цертелєв, Максимович, Срезневський, Бодяньський, Метлинський, Артемівський-Гулак, Боровиковський та інші). В-во „Українська Школа“. Біографічна бібліотека № 5. Ст. 43 in 16°. Ц. 2 гривні 80 шагів.

Грінченко, Б. — Байки. Бібліотека „Молодість“. Кн. VII. Вид. шосте. В-во М. Грінченко. Київ. 1918 р. Ст. 124+II in 16°. Ц. 4 карб. 50 коп.

1105 **Григорович, Оксана.** — Небо і земля. Початкові оповідання про небо і землю і про світові фізичні сили. З ілюстраціями. Вид. С. Череповського. Київ. 1918 р. Ст. 107. Ц. 5 карб.

1157

Грудницький, Ол. — П'ять брисків певзля... М. Золотоноша 1918 р. Видання автора. Ст. 32. Ц. 5 гривень

Добровольський, М. — Коротка українська граматики. Частина II — складня. м. Браслав на Поділлі. 1918 р. Ст. 64 in 8°. Ц. 1 карб. 50 коп.

Драгоманів С. — Кооперація і житлове питання. „Будівельна кооперація. № 1. В-во „Осела““. Київ. 1919. Ст. 24 in 12°. Ц. 1 карб.

Календарь громадянина кооператора на рік 1919. — Вид. „Дніпросоюзу“. Київ. 1919 р. Ст. 112. Ц. 9 гривень. На кращому папері 11 гривень.

1110 **Капельгорський, М.** — Мої пісні. Накл. „Вістника політики, літератури й життя“. Відень. 1918 р. Ст. 36. Ц. 2 гривні.

Квітка Основ'яненка, Гр. — Твори. Т. III. В-че т-во „Кривниця“. Київ. 1918. р. Ст. 160. Ц. 5 карб.

Коваленко, Гр. — Анатомія і фізіологія людини в популярнім огляді. З ілюстраціями. Вид. Є. Череповського. Київ. 1918. Ст. 130+IV in 16°. Ц. 7 карб.

Кооперативний календарь на рік 1919. — Вид. „Дніпросоюзу“. Київ. 1919 р. Ст. 32. Ц. 2 гривні.

Крушельницький, А. — Українська читанка для третьої класи середніх шкіл. (Перша частина). Накл. видавн. т-ва „Вернігора“. Київ. 1918 р. Ст. 80 in 16°. Ціни не визначено.

1115 **Ленський, З.** — По кооперативній Європі. Подорожні нариси. Переклад О. Варави. Вид. „Дніпросоюзу“. Київ. 1919 р. Ст. 142+II. Ц. 14 гривень.

1158

Луначарський, А. — Пролетаріат і мистецтво. Збірка статей. Універсальна бібліотека „Дзвін“. № 3. В-во „Дзвін“. Київ. 1918 р. Ст. 56 in 16°. Ц. 1 карб. 50 коп.

Мандес, К. — Зі збірки „Pour lire au souvent“. Переклав В. Самійленко. В-во „Шлях“. № 29. Київ, 1919 р. Ст. 31 in 12°. Ц. 6 гривень.

Мороз, П. — Цукрові буряки. (Як їх сіяти, обробляти та постачати через кооперативи). Вид. Центр. Укр. Сільсько-Госп. Кооп. Союзу. Київ. 1918 р. Ст. 20. Ц. 1 карб. 50 коп.

Наша рідна мова. — Читанка друга. Склала М. Грінченко. В-че т-во „Січ“. Черкаси-Київ. 1918 р. Ст. 130 in 8°. Ц. 5 карб. 50 коп.

1120 **Оппоков, Є., проф.** — Торф'яні багатства України. В-во „Ураць“ у Києві. 1918 р. Ст. 30 in 16. Ц. 1 карб.

Пожарський, П. — Нариси з історії української кооперації. З передмовою й портретами кооператорів. В-во „Українська Кооперація“. № 1. Київ. 1919 р. Ст. 80 in 8°. Ц. 8 гривень.

Про життя і твори Тараса Шевченка. — Написав В. Лепкий. „Нова бібліотека“. ч. 2. В-во „Українська Накладня“. Київ-Ляйпціг. 1918 р. Ст. 100 in 16°. Ц. не визначено.

Різниченко, В. — Пилип Орлик. (Гетьман-Емігрант). Його життя й діяльність (з нагоди 175 роковини з часу його смерті). Київ. 1918 р. Ст. 48 in 16 o. Ц. 3 карб. 50 коп.

Руданський, С. — Вовк, собака і кіт. Казка. В-че т-во „Верингора“. Київ. 1918 р. Дитяча секція ч. V. Ст. 16 in 16°. Ц. 2 гривні.

1125 **Словник чужих слів, що вживаються в українській мові.** — Склав. З. Пиптенко. В-че т-во „Поступ“ у Києві. Ст. 254 in 32. Ц. 7 гривень.

Статут українських козаків. — Вид. Головного Упр. Генеральної козацької Ради. Київ. 1918 р. Ст. 60. Ц. не визначено.

Стеценко, К. — Шкілький співачник. Част. 2-га. Вид. автора. Київ. 1918 р. Ст. 31. Ц. 3 карб.

Стороженко, О. — Марко Проклятий. Історична повість. В-че т-во „Криниця“. Київ. 1918 р. Ст. 110. Ц. 3 карб.

Його-ж — Історичні оповідання. Кн. II. Київ. 1919 р. Вид. „Сери і Молоти“. Ст. 159. Ц. 4 карб.

1130 **Табель-календарь на рік 1919.** Новий і старий стиль. Художнє виання. В-во „Сяйво“. Київ. 1918 р. Ц. 2 гривні.

Тичина, П. — Соляшні кларнети. Поезії. В-во „Сяйво“. Київ. 1918 р. Ст. 62 in 16°. Ц. 14 гривень.

Тобілевич, Ів. (Карпенко-Карий). — Розумний і дурень. Комедія на 5 дій. В-че т-во „Криниця“. Київ, 1918 р. т. 76 in 16^e. Ц. 2 карб. 25 коп.

Українське мистецтво: 1) Краєвиди з України. Маларські твори Т. Шевченка; (15 номерів. Ц. 3 р. 50 коп.); 2) Авто-портрети. Маларські твори Т. Шевченка (8 номерів, 2 р.). 3) Маларство академичне (15 ном., 3 р. 50.); 4) Портрети (17 ном., 4 р.); 5) Маларські твори Т. Шевченка. (8 ном., 2 р.); 6) Ріжні малярки. Малярські твори Т. Шевченка. (10 ном., 2 р. 50 коп.); 7) Краєвиди із заслання. Маларські твори Т. Шевченка. (8 ном., 2 р.); 8) Штук, серія I. (15 ном., 3 р. 50 коп.); 9) Штук, серія II. (15 ном., 3 р. 50 коп.); 10) Ікони, серія I. (15 ном., 3 р. 50 коп.); 11) Ікони, серія II (15 ном., 3 р. 50 коп.); 12) Притча про Блудного сина. Маларські твори Т. Шевченка. (8 ном., 2 р.); 13) Народне маларство. (15 ном., 3 р. 50 коп.); 14) Будівництво цивільне (15 ном., 50 коп.); 15) Штук і тканини (15 ном., 3 р. 50 к.) 16) Снідарство (15 ном., 3 р. 50 коп.); 17) Металеві вироби (13 ном., 3 р.); 18) Різьба (13 ном., 3 р.); 19) Кераміка (10 ном., 2 р. 50 коп.). В-че т-во „Друкарь“. Київ. 1918 р.

Хорішко, П. — Струни живі грають-бренять. Революційні рони 1917-1918. Час і місце видання не зазначено. Ст. 32 in 16°. Ц. 1 р. 20 коп.

1135 **Чеховський, Б.** — Боротьба чехів за волю й правду в часи Івана Гуса. В-че т-во „Січ“. Черкаси-Київ. 1918 р. Ст. 54 in 16°. Ц. 2 карб.

Шапошников, Н. і Вальцов, Н. — Збірник алгебрійних задач. Частина перша. Перекл. з моск. мови. Ол. Івчук. В-че т-во „Всеуцито“. Київ. 1918 р. Ст. 200 in 16°. Ц. 16 гривень.

Шевченко, Т. — Твори. Том I. Про життя й твори Т. Шевченка. Кобзарь (до першого арешту). „Українська Накладня“. Київ-Ляйпціг. Ст. 544 in 8°. Ціни не визначено.

Шульгина-Ішук, Н. — Задачник до систематичного курсу арифметики. Частина перша (цілі числа). Вид. „Товариства шкільної освіти“. Київ. 1919 р. Ст. 94 in 16°. Ц. 6 гривень 50 шагів.

1139 **Ярошенко, В.** — Світотінь. Книга перша. В-во „Сяйво“. Київ. 1918 року. Ст. 44 in 16. Ц. 10 гривень.

Т Р И Б У Н А

щоденна безпартійна газета; стоїть на ґрунті української національної державности.

Передплата на місяць—28 гривень.

Контора: Київ Хрещатик 35. Тел. 58—79.

Редакція: Київ. Караваївська 5. Тел. 63.

Ред. *О. Саліковський.*

У К Р А І Н А

щоденний політичний, економічний, літературний і науковий часопис.

Передплата на 3 міс. — 84 гривні; на 1 міс. — 28 гривень.

Редакція і контора: Київ. Театральна пл. 48-а. Тел. 57—16.

Ред.-вид. *В. Самійленко.*

С т о л і ч н и й Г о л о с

ежедневная безпартійная газета.

Подп. плата: на 1 м. — 14 руб., на 3 м. — 42 руб.

Главн. конт.: Київ, Хрещатик 35.

Изд. *З. Бисскій* Ред. *А. Саліковскій.*

П о л т а в с ь к а Г р о м а д а

велика щоденна демократична газета.

Умови передплати: на 1 м. — 8 карб., на 2 м. — 15 карб., на 3 м. — 22 карб. 50 коп.

Адреса: Полтава, Петрівська площ. д. 3.

С О Ю З

тижнева літературно-громадська і кооперативна газета.

Передплата на 3 м. — 6 карб., на 1 м. — 2 карб.

Адреса: Умань, Садова ул. 1.

„Кооперативний Кредит“ („КОМАШНЯ“)

щотижневик кредитової кооперації

Передплата на рік — 25 карб., на 1/2 року — 13 карб.

Адреса: Київ, Інститутська 3. Київський „Союзбанк“.

Зав. ред. *Ф. Матушевський.*

У К Р А І Н А

науковий журнал українознавства.

Орган укр. Наукового Товариства у Києві.

Передплата за рік 1917—8 карб.

Адреса: Київ, В. Підвальна 36, кв. 8.

3 січня місяця 1919 року відновляється видання журналу

Д З В І Н

місячник літератури, науки і громадського життя марксистського напрямку.

Передплата на 3 м. — 15 карб.

Ред. і конт.: Київ. Бесарабська пл. 2.

Відпов. ред. *Ю. Тищенко.*

В і л ь х а У к р а ї н с ь к а Ш к о л а

загально-педагогічний журнал.

Видає Всеукраїнська учительська Спілка.

Передплата на 1918—1919 рік 30 карб., на 1/2 року — 16 карб.

Адреса: Київ. Басейна 11, 2-й поверх.

Редагує Комітет.

Н а ш е М и н у л е

журнал історії, літератури та культури

Окреме число 7 карб.

Редакція і контора: Київ. Хрещатик 50. Т-во „Друкарь“.

Ред. *П. Зайцев.*

К о о п е р а т и в н а З о р я

Видання Дніпровського Союзу Споживчих Союзів України.

Передплата на 1919 рік — 30 карб.

Адреса: Київ, Володимирська, 46.

С і л ь с ь к и й Г о с п о д а р ь

двохтижневий часопис сільсько-господарської кооперації.

Умови передплати: на рік — 24 карб., на півріччя — 12 карб., окреме число 5 грив.

Адреса: Київ. Прорізна 19. „Централ“.

Редагує Комісія.

Товариство „ЧАС“ у Київі
ПРОДОВЖУЄ НА 1919 РІК ВИДАННЯ
й приймає передплату
НА МІСЯШНИЙ КРИТИКО-БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ЧАСОПИС

Книгарь

літопис українського письменства,
(РІК ВИДАННЯ ТРЕТІЙ)

„Книгарь“ при участі відомих українських письменників і знавців з різних спеціальностей дає оцінку кожного видання; оповідає про його зміст, зазначає його якості й хиби.

Часопис „Книгарь“ подає повні відомості про діяльність всіх українських видавництв; оповіщає про всі наміри й плани кожного видавництва; про всі книжки, що вийшли або мають вийти.

Ціна часопису „Книгарь“ з пересилкою на 1919 р.—24 карб.; на пів року —12 карб., на 3 м.—6 кар. Перші 16-ть книжок „Книгаря“ за 1917 і 1918 р. висилаються за 18 карб. Оповістки видавництв по 1 карб. 50 к. за рядок

Гроші на передплату надсилати по адресі: Київ. Володимирська 42, тел. 25--77. „ЧАС“, редакція „Книгаря“.

Щоб не було задержки в висильці, треба поспішати з передплатою.

„Книгарь“—є необхідним справочником і порадиником для всіх особ та інституцій, що купують або цікавляться книгами; особливо він потрібен для бібліотек, книгозбірень, земств, „Просвіт“, учительства.

Список співробітників „Книгаря“:

Проф. Д. Багалій, О. Білоусенко, Л. Бурчак, проф. М. Бурачек, О. Вечерницький, В. Волох, О. Волошин, Ф. Гавриш, П. Гай, М. Гордієнко, А. Грабенко, Мих. Грінченко, Ол. Грудницький, О. Діхтярь, В. Дога, Д. Дорошенко, О. Дорошкевич, Г. Дмитренко, проф. В. Дубяньський, В. Дубровський, Н. Дубровська-Трикулевська, В. Дурдуковський, В. Дкий, С. Єфремов, Гн. Житецький, М. Жученко, П. Зайцев, М. Зеров, Н. Ішуніна, Т. Каракашенко, Ол. Кисільов, С. Кондра, В. Королів, В. Корінь, Ол. Кошиць, проф. А. Кримський, М. Кушнір, П. Лапин, М. Левицький, Ор. Левицький, М. Леонтович, П. Літвін, проф. Лобода, К. Лоський, О. Лотоцький, Є. Лукасевич, М. Марковський, Ф. Матушевський, К. Мацієвич, П. Михайлович, К. Михайлюк, О. Мицюк, Мих. Могилявський, В. Модзалевський, А. Ніковський, П. Новак, О. Олесь, М. Павловський, С. Паночіні, С. Петлюра, В. Петрушевський, П. Погорілко, П. Пожарський, В. Порш, В. Поточний, Д. Ревуцький, Л. Ревуцький, С. Русова, М. Садовський, проф. Іл. Свенцицький, П. Синицький, проф. М. Сагарда, Ст. Сірополко, М. Сріблянський, В. Старий, Л. Старицька-Черняхівська, П. Стебницький, К. Стеценко, О. Стешенко, В. Страшкевич, проф. Є. Тимченко, Ю. Тищенко, О. Топачевський, П. Філіпович, О. Ходзицький, В. Хоменко, С. Черкасенко, М. Шаповал, проф. К. Широцький, О. Шульгин, Н. Шульгина-Іщук, А. Яковлів, Б. Якубівський А. Яринович, проф. Ярошевич.

Видавець—Т-во „Час“.

Редактор—В. Старий.